

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O`RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

PEDAGOGIKA FAKULTETI

“BOSHLANG`ICH TA'LIM METODIKASI” kafedrası

XO`JAMBERDIYEVA TURSUNOY ULUG`BEK QIZINING

5111700 - Boshlang`ich ta`lim va sport-tarbiyaviy ish ta`lim yo`nalishi bo`yicha
bakalavr darajasini olish uchun

**TABIATSHUNOSLIK DARSLARIDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI
TASHKIL ETISH METODIKASI**

mavzusidagi

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar:

N. Normurodova

Termiz–2018

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O`RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI

“BOSHLANG`ICH TA'LIM METODIKASI” kafedrası

XO`JAMBERDIYEVA TURSUNOY ULUG`BEK QIZINING

5111700- Boshlang`ich ta`lim va sport-tarbiyaviy ish ta`lim yo`nalishi bo`yicha
bakalavr darajasini olish uchun

**TABIATSHUNOSLIK DARSLARIDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI
TASHKIL ETISH METODIKASI**

mavzusidagi

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Bajardi: Boshlang`ich ta`lim va sport tarbiyaviy ish
ta`lim yo`nalishi bitiruvchi 4-kurs talabasi

_____ **Xo`jamberdiyeva Tursunoy Ulug`bek qizi**

Ilmiy rahbar:_____ **N. Normurodova**

Bitiruv malakaviy ish kafedradan dastlabki himoyadan o`tdi.

13/1. 15-aprel.2018 yil.

Termiz -2018

MUNDARIJA

KIRISH	4
1-BOB. TABIATSHUNOSLIK DARSLARIDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISH METODIKASINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI	10
1.1. Ta’lim jarayonida sinfdan tashqari ishlarning ahamiyati.....	10
1.2. Sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda qo`yiladigan pedagogik-psixologik talablar.....	15
Birinchi bob yuzasidan xulosa.....	24
2-BOB. TABIATSHUNOSLIK DARSLARIDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISH SHAKL VA METODLARI	26
2.1. Boshlang`ich sinf Tabiatshunoslik darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish mazmuni	26
2.2. Sinf va sinfdan tashqari mashg`ulotlarda interaktiv o`yinlarni tashkil etish metodikasi.....	40
2.3. Pedagogik Tajriba-sinov ishlari va ularning natijalar tahlili.....	59
Ikkinchi bob yuzasidan xulosa.....	66
UMUMIY XULOSA VA TAVSIYALAR	67
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YHATI	70
ILOVALAR	

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablari asosida umumiy ta'lim fanlari bo'yicha davlat ta'lim standartlari ishlab chiqilib bosqichma-bosqich amalga oshirishga kirishilgandan keyin dars va sinfdan tashqari ishlarda ilg'or tajribalar, yangi pedagogik texnologiyalarni izlash, ularning didaktik imkoniyatlarini sinab ko'rgan holda amaliyotga tadbiiq etishga bo'lgan hayotiy ehtiyojni oshirib yubordi.

Davlat ta'lim standartlari o'quvchilar bilim va saviyasining minimal darajasini belgilaydi. Bu darajadan yuqori ko'rsatkichlarga erishish uchun izlanish va tashabbus lozim. Sinfdan tashqari ishlarda pedagogik innovatsiyalarni yaratish va ularni boshqarish, avvalambor, ana shu dolzarb vazifalarni hal qilib beradi.

Boshlang'ich sinf uzluksiz jarayon sifatida ma'lum didaktik qonuniyatlarga asoslangan pedagogik tizim doirasida ijro etiladi. Bu tizimning samarasi esa o'qituvchining kasbiy mahoratiga, ijodkorligiga o'z ustida tinimsiz ishlashiga, jamiyatda ro'y berayotgan o'zgarishlarga moslasha olish tezligiga bog'liq, ya'ni o'qituvchi shaxsi va faoliyati ijtimoiy buyurtma talablariga mos holda yangilanib, rivojlanib borishi lozim.

Albatta, yurtimizda yoshlarimiz qalbida Vatanga muhabbat va sadoqat tuyg'usini kamol toptirish, ularni sog'lom turmush tarzi ruhida tarbiyalashga qaratilgan targ'ibot - tashviqot ishlari olib borilmoqda¹

Bugungi kunda biz uchun o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan yana bir masala, bu - farzandlarimizni mustaqil fikrli, zamonaviy bilim va kasb - hunarlarni egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash vazifasidir. Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi tabiatshunoslikni o'qitishda

¹ Sh. Mirziyoyev „Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz” T. „ O'zbekiston” 2017.103 –b.

bolalarni har tomonlama tarbiyalashning mazmuni va metodlarini ochib beruvchi pedagogik fandır. U pedagogikada ishlangan tadqiqotlarga asoslanadi va o'z predmetini o'qitish mazmuni hamda xususiyatlarini hisobga olgan holda uning metodlaridan foydalanadi.

O'quvchilarga tabiatni o'rgatib borish bilan o'qituvchi ularni ta'limni davom ettirish va amaliy faoliyat uchun zarar bo'lgan bilimni o'quv va ko'nikmalar bilan qurollantiribgina qolmay, dunyoqarashi, irodasi, xarakterini ham shakllantiradi, aqliy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shunga ko'ra tabiatshunoslikni o'qitishning shakl va metodlarini ishlab chiqadi.

O'qitish jarayoni o'zaro bog'liq bo'gan qismlarni: predmet mazmunini, o'qituvchi va o'quvchilar faoliyatini, fanni o'qitishni va ko'nikmalarni egallab olishni o'z ichiga oladi. Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasining vazifalari qatoriga o'quv fani sifatida tabiatshunoslik mazmunini aniqlash, o'qitishning metod va uslublarini tadqiq etish, zarur o'quv jihozlarini tayyorlash kiradi. Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi faqat o'qitish jarayonini ta'riflash va tushuntirish bilan cheklanib qolmay, balki qoidalarni ham ishlab chiqadi, o'qituvchi ularga asoslanib, shu fan bo'yicha bolalarni muvaffaqiyatli ravishda o'qitishi mumkin.

Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi o'qituvchining tayyorlanishidan tortib, to o'quv materialini o'zlashtirish natijalarini, jumladan, sinfdagi, uydagi, sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni hisobga olishgacha barcha o'qitish jarayonlarini o'z ichiga oladi. O'qitish amaliyotini har tomonlama o'rgatish va natijalarni keyin ijodiy umumlashtirish asosida o'qitishning muayyan qonuniyatlari belgilanadi hamda uni yanada yaxshilash bo'yicha tadbirlar ishlab chiqiladi. Chunonchi, o'rganilayotgan narsalarni (o'simlik va hayvonlarni) bevosita qabul qilish (bu to'g'ri tasavvur hosil bo'lishini ta'rminlaydi) qonuniyati asosida predmetli o'qitishni qo'llash bo'yicha aniq tadbirlar ishlab chiqiladi.

Tabiatshunoslikni metodikasi o'rganadigan va ishlab chiqadigan masalalarga quyidagilar kiradi:

- 1) o'quv fani sifatida tabiatshunoslik fanining ta'lim va tarbiyaviy ahamiyati,

uning tarbiya tizimidagi o'rni;

2) o'quv materialining mazmuni va uni taqsimlanish tizimi;

3) o'qitish metodlari va o'quv ishlarini tashkil etish shakllari;

4) o'quv materialini, o'quvchilarning o'zlashtirish jarayoni va o'qitish natijalarini hisobga olish;

5) jihozlash va o'quv qurollaridan foydalanish;

6) darsdan va sinfdan tashqari ishlar, o'qitishning moddiy bazasi.

Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi tabiat hodisalarini o'zaro bog'lanishda va rivojlanishda o'rganishga imkon beradi. Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi barcha tabiatshunoslikka oid materialni o'rganishning o'ziga xosligiga muvofiq holda barcha maktab fanlari uchun umumiy hisoblangan pedagogika qoidalariga asoslanadi.

Shunday qilib, *tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi fanining maqsadi* boshlang'ich sinf o'qituvchilarini bugungi kun talablari asosida yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llab, yosh avlodga tabiatshunoslik fanini o'rgatishga tayyorlashdir. Fanning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Talabalarga tabiatshunoslik haqida eng zarur ilmiy-nazariy bilimlarni berish.

2. Boshlang'ich sinflarda tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi fanini ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalarini yoritib berish.

3. Talabalarga tabiatshunoslik fani bazasida zamonaviy pedagogik texnologiya haqida bilim berish.

4. Talabalarni o'quv metodik adabiyotlar, dastur va darsliklarni tahlil qilishga o'rgatish.

5. Talabalarni tabiatshunoslikni o'qitishning turli uslublari va yo'llari bilan tanishtirish.

6. Talabalarda mazkur fandan o'qitishning turli tashkiliy shakllarini, uslublarini, zarur ko'rgazmali qurollarni to'g'ri tanlash malakalarini hosil qilish.

7. Tabiatshunoslik muammolariga bag'ishlangan maqolalar, adabiyotlarga taqriz, annotatsiya yozishga o'rgatish.

8. Kuzatilgan dars va darslardan tashqari tadbirlarni mustaqil metodik jihatdan to'g'ri tahlil qilishga o'rgatish.

9. Fanlararo aloqalar va ta'lim-tarbiya integratsiyasi asosida turli dars tiplari uchun ishlanmalar, reja-konspektlar tuzishga tayyorlash.

10. Maktabda tabiatshunoslik darslarini o'tishda ekologik va tabiatni muhofaza qilish jihatlarini ko'ra bilishga o'rgatish.

11. Talabalarni Sharq mutafakkirlarining inson va uni o'rab turgan tabiat bilan aloqalariga bag'ishlangan asarlari, ularning dunyoqarashlari bilan tanishtirish, shuningdek, tabiatga oid aforizm, ruboiy va she'rlardan tabiatshunoslik darslarida foydalanishga o'rgatish.

Maktabda bolalar bilan darsdan tashqari vaqtlarda har xil mashg'ulotlar: ekskursiyalar, to'garak ishlari, ertaliklar, sinfdan tashqari ishlar, qiziqishlar bo'yicha klublar va boshqa ishlar o'tkaziladi. Bu ishlar o'quvchilarning o'qituvchi rahbarligida ularning bilishga qiziqishlarini uyg'otish va shuningdek maktab dasturini kengaytirish hamda to'ldirish maqsadida amalga oshiriladigan darsdan tashqari ko'pchilik faoliyat shakli bo'lgan sinfdan tashqari ishlar nomini oladi.

Tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ishlar darslarda olingan bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va aniqlashtirish, tabiatni o'rganishga qiziqish uyg'otish, o'quvchilar faolligi va mustaqilligini rivojlantirish, bu vaqtdan unumli foydalanish, imkoniyatini beradi. Sinfdan tashqari tabiatshunoslik ishlari tarbiyaviy ahamiyatga ham ega, chunki o'quvchilarning xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi. Ular moddiy dunyoga qarashni va mehnat madaniyatini shakllantiradi, bilishga qiziqishni va mustaqil kuzatish ko'nikmalarini rivojlantiradi, jamoatchilik hissini va tabiatga muhabbatni tarbiyalaydi. Tabiatshunoslik bo'yicha yo'lga qoyilgan sinfdan tashqari ishlar o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish vositalaridan biridir.

Uzoq muddatli tajribalar qo'yish, gerbariy va kolleksiyalar uchun material yig'ish, model, maket va boshqa ko'rgazmali qurollar tayyorlash, tirik tabiat burchagi va o'quv-tajriba maydonchasidagi ishlar kabi sinfdan tashqari ishlarining shakllari tabiatni o'rganishni hayot bilan bog'lash va o'quvchilarni politexnik

tayyorgarlik uchun ahamiyatli bo'lgan amaliy o`quv va ko'nikmalar bilan qurollantirish imkoniyatini beradi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarning barcha turlari bir-biriga bog'liq bo'lishi, biri ikkinchisini to'ldirishi kerak. O'simlik va hayvonlar bilan ishlashga darslarda vujudga kelgan qiziqish sinfdan tashqari mashg'ulotlarda rivojlanishi mumkin, ayniqsa tabiatshunoslik bilan qiziqqan o'quvchilar esa yosh tabiatshunoslar to'garagiga birlashtirilishi mumkin. O'quvchilarda tabiiy ob'ektlarni kolleksiyalashtirishga moyillikni, hayvonlarga muhabbatni payqagan o'qituvchi ularning qiziqishlariga qarab mashg'ulotlar topishi, tabiat to'g'risidagi fanni chuqurroq o'rganish istagini rivojlantirish zarur.

Tabiatshunoslikda sinfdan tashqari to'garak ishlari o'qituvchi rahbarligida olib boriladi.

Avvalo to'garakning ish rejasi tuzib olinadi. Rejani tuzishda mashg'ulotlar mavzusi dars mashg'ulotlari mavzusini takrorlamasdan, ularga asoslangan holda bir-birini to'ldirishi kerak. To'garak ishlari ham darsda olgan nazariy va amaliy bilimlarni yanada mustahkamlash uchun xizmat qiladi.

Tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ishlarga tabiatni o'rganish va muhofaza qilish, o'simliklarni o'stirish, hayvonlarni parvarish qilish bilan bog'liq bo'lgan xilma-xil mashg'ulotlar kiradi. Bu mashg'ulotlar darslarni takrorlamasligi va faqat darslarda olingan bilimlarga asoslanishi kerak. Tabiatdagi amaliy ishlar kuzatishlar va tegishli kitoblar o'qish bilan birga olib borilishi kerak.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish bilan bog'liq masalalar, avvaldan o'rganilgan bo'lsa-da, biroq ta'lim jarayonidagi ahamiyatining ayrim jihatlari yaxshi o'rganilmagan. So'ngi yillarda sinfdan tashqari ishlarning nazariy asoslarini yaratish sohasida, Respublikamizda ham muayyan ishlar amalga oshirildi. Chunonchi Holmatov P. Q. [9], Avazov Sh. [8], R.Ishmuhammedov [18], R. Mavlanova [19], N.Saidahmedov [25], B.Ziyomammedov [28] va boshqalar tomonidan sinf va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda pedagogik texnologiyalar, ularni ta'lim jarayoniga tadbiq etish afzalliklarini o'rganish, shuningdek, muayyan

sinf dan tashqari mashg`ulotlardan foydalanish imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan faoliyat olib borilmoqda.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi: boshlang'ich sinf tabiatshunoslik fanidan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Bitiruv malakaviy ishining ob'ekti: boshlang'ich sinf tabiatshunoslik fanidan sinfdan tashqari ishlar jarayoni.

Bitiruv malakaviy ishining predmeti: boshlang'ich sinf tabiatshunoslik fanidan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish jarayonining mazmuni, shakl, vosita va metodlari.

Bitiruv malakaviy ishining vazifalari:

- mavzuga oid ilmiy-pedagogik, metodik manbalarni o'rganish asosida sinfdan tashqari ishlar tushunchasining mazmun mohiyatini asoslash;
- boshlang'ich sinf tabiatshunoslik darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlarini ochib berish;
- boshlang'ich sinf tabiatshunoslik darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda turli metodlardan foydalanishning texnologik jihatlarini yoritib berish.

Bitiruv malakaviy ishining metodlari: mavzuga oid ilmiy adabiyotlar, nazariy tahlil, umumlashtirish, ilg'or o'qituvchilarning ish tajribalarini kuzatish va o'rganish, pedagogik tajriba-sinov ishlari.

Bitiruv malakaviy ishining metodologik asoslari. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim-tarbiyani rivojlantirishga qaratilgan asarlari, "Umumiy o'rta ta'limni rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi", "Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi", xalq pedagogikasining asosiy yo'nalishlari, pedagogik va psixologik ta'limotlar, metodik manbalar, mavzuga dahldor ilmiy va o'quv adabiyotlar.

Bitiruv malakaviy ishining ilmiy yangiligi:

- boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlardan samarali foydalanish dolzarbligi asoslandi;

- boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlar mazmun-mohiyatini oshirishning didaktik shart-sharoitlari, metod, shakl va vositalari aniqlandi;

- boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarga asoslangan namunalar ishlab chiqildi;

Pedagogik tajriba-sinov ishlari amalga oshirildi va natijalari ilmiy asoslandi.

Bitiruv malakaviy ishining ilmiy va amaliy ahamiyati:

boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlardan foydalanishning hozirgi holati, pedagogik shart - sharoitlari aniqlanib, yetakchi metodlari, shakl va vositalarining tizimlashtirilganligi, shuningdek, malakaviy sinfdan tashqari mashg'ulotlardan uslubiy ko'rsatma sifatida foydalanish mumkin.

Bitiruv malakaviy ishining tuzilishi. Kirish, 2 bob, 5 band, har bir bob bo'yicha qisqacha xulosa, umumiy xulosa va tavsiyalar, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati hamda ilovalardan tashkil topgan.

1-BOB. TABIATSHUNOSLIK DARSLARIDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISH METODIKASINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

1.1. Ta'lim jarayonida sinfdan tashqari ishlarning ahamiyati

“Ta’lim to’g’risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” yosh avlodni tarbiyalashning asosiy istiqbol va yo’nalishlarini belgilab berdi. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da ta’limni tubdan isloh qilishning asosiy yo’nalishlari ko’rsatib berildi. Unda „Uzluksiz ta’lim ijodkor, ijtimoiy faol, ma’naviy boy shaxs shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar ildam tayyorlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi”-deb ko’rsatilgan. Shuningdek, dasturda: „Ta’lim berishning ilg’or pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy o’quv-uslubiy majmualarni yaratish va o’quv-tarbiya jarayonini didaktik jihatdan ta’minlash” umumiy o’rta ta’limning asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilangan edi.

Davlatlararo qattiq raqobat mavjud bo’lgan davrda har bir mamlakat barcha sohada raqobatbardosh bo’lishga harakat qiladi. Davlatning iqtisodiy, texnik rivojlanishiga qator omillar ta’sir ko’rsatishi tabiiy. Bular: mamlakatda mavjud bo’lgan tabiiy resurslar, uning geografik joylashuvi, ta’lim tizimi, tarixi va boshqa ko’p omillardir. Lekin mavjud tabiiy resurslardan oqilona foydalana oladigan, davlatning tarixiy rivojlanishini belgilab beradigan (tarixni o’z qo’li bilan yaratadigan), davlat iqtisodiyotini boshqaradigan, yangidan – yangi texnikani yarata oladigan, mavjud ilg’or texnika va texnologiyalardan foydalana oladigan, ishlab chiqarishni yo’lga qo’ya oladigan omil bu albatta, inson omilidir. Shunday ekan, aynan inson omili, boshqacha qilib aytganda, inson resursi mamlakat rivojlanishida eng muhim ro’l o’ynaydi. Demak, O’zbekistonning kelajakda buyuk davlat bo’lishida ham inson omilining o’rni beqiyosdir. Shuning uchun ham bugungi kunda ta’lim tizimi oldida katta vazifalar qo’yilmoqda. Ta’lim jarayonini shunday tashkil etish kerakki, toki

o'quvchilar bilim olish bilan birgalikda, ta'lim jarayonining obekti bo'lib qolmasdan, balki o'qituvchining teng hamkoriga aylansin.

Maktabda bolalar bilan darsdan tashqari vaqtlarda har xil mashg'ulotlar: ekskursiyalar, to'garak ishlari, ertaliklar, sinfdan tashqari ishlar, qiziqishlar bo'yicha klublar va boshqa ishlar o'tkaziladi. Bu ishlar o'quvchilarning o'qituvchi rahbarligida ularning bilishga qiziqishlarini uyg'otish va shuningdek maktab dasturini kengaytirish hamda to'ldirish maqsadida amalga oshiriladigan darsdan tashqari ko'pchilik faoliyat shakli bo'lgan sinfdan tashqari ishlar nomini oladi.

Tabiatshunoslik boyicha sinfdan tashqari ishlar darslarda olingan bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va aniqlashtirish, tabiatni o'rganishga qiziqish uyg'otish, o'quvchilar faolligi va mustaqilligini rivojlantirish, bu vaqtdan unumli foydalanish, imkoniyatini beradi. Sinfdan tashqari tabiatshunoslik ishlari tarbiyaviy ahamiyatga ham ega, chunki o'quvchilarning xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi. Ular moddiy dunyoga qarashni va mehnat madaniyatini shakllantiradi, bilishga qiziqishni va mustaqil kuzatish ko'nikmalarini rivojlantiradi, jamoatchilik hissini va tabiatga muhabbatni tarbiyalaydi. Tabiatshunoslik boyicha yo'lga qoyilgan sinfdan tashqari ishlar o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish vositalaridan biridir.

Uzoq muddatli tajribalar qoyish, gerbariy va kolleksiyalar uchun material yig'ish, model, maket va boshqa ko'rgazmali qurollar tayyorlash, tirik tabiat burchagi va o'quv-tajriba maydonchasidagi ishlar kabi sinfdan tashqari ishlarning shakllari tabiatni o'rganishni hayot bilan bog'lash va o'quvchilarni politexnik tayyorgarlik uchun ahamiyatli bo'lgan amaliy o'quv va ko'nikmalar bilan qurollantirish imkoniyatini beradi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarning barcha turlari bir-biriga bog'liq bo'lishi, biri ikkinchisini to'ldirishi kerak. O'simlik va hayvonlar bilan ishlashga darslarda vujudga kelgan qiziqish sinfdan tashqari mashg'ulotlarda rivojlanishi mumkin, ayniqsa tabiatshunoslik bilan qiziqqan o'quvchilar esa yosh tabiatshunoslar to'garagiga birlashtirilishi mumkin. O'quvchilarda tabiiy ob'ektlarni kolleksiyalashtirishga moyillikni, hayvonlarga muhabbatni payqagan o'qituvchi

ularning qiziqishlariga qarab mashg'ulotlar topishi, tabiat to'g'risidagi fanni chuqurroq o'rganish istagini rivojlantirish zarur.

Tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ishlarga tabiatni o'rganish va muhofaza qilish, o'simliklarni o'stirish, hayvonlarni parvarish qilish bilan bog'liq bo'lgan xilma-xil mashg'ulotlar kiradi. Bu mashg'ulotlar darslarni takrorlamasligi va faqat darslarda olingan bilimlarga asoslanishi kerak. Tabiatdagi amaliy ishlar kuzatishlar va tegishli kitoblar o'qish bilan birga olib borilishi kerak.

Tabiatshunoslikda sinfdan tashqari to'garak ishlari o'qituvchi rahbarligida olib boriladi.

Avvalo to'garakning ish rejasi tuzib olinadi. Rejani tuzishda mashg'ulotlar mavzusi dars mashg'ulotlari mavzusini takrorlamasdan, ularga asoslangan holda bir-birini to'ldirishi kerak. To'garak ishlari ham darsda olgan nazariy va amaliy bilimlarni yanada mustahkamlash uchun xizmat qiladi.

“Nonni e'zozlang” kechasi uchun reja:

1. Kirish. Kechani olib boruvchilarning tabrigi.
2. Non tayyorlashning tarixi haqida ma'ruza.
3. Non ishlab chiqarish haqida, bug'doy navlari haqida ma'ruzalar.
4. Tanaffus vaqtida o'quvchilar tomonidan tayyorlangan non haqidagi she'r va qo'shiqlarning ijro etilishi, maqollarning yoddan aytilishi.

Zero, mustaqil, ongli faoliyat yuritadigan insongina o'z xalqi, Vatani, ota-onasi oldidagi burchini uddalay oladi va har qanaqa yot ta'sirlarga berilib ketmaydi, inson degan ulug' nomga munosib ish ko'radi. Shuningdek, mustaqil fikr yuritadigan inson o'z –o'zini anglaydi, o'zining xatti-harakati va odamlar bilan munosabatiga tanqidiy baho bera oladi, umuminsoniy axloq normalariga rioya etadi, mustahkam e'tiqodga ega bo'ladi.

M.N. Skatkin tabiiyot metodikasi bo'yicha XX asrning 50-yillarida nashr etgan ilmiy ishlarida kichik yoshdagi o'quvchilarning tabiatshunoslikka oid bilimlarni o'zlashtirishlariga ta'sir ko'rsatuvchi boshqa metodlar bilan bir qatorda kuzatish metodiga alohida urg'u berdi, uning yordamida tabiat to'g'risida aniq

tasavvur va tushunchalar shakllanishini ta'kidladi. U o'quvchilarning o'qituvchi rahbarligidagi kuzatishlaridan keyin jonli tabiat burchagida yoki bevosita tabiatda mustaqil kuzatishlar olib borishlarini taklif qildi. Uning fikricha, mustaqil kuzatishlar o'tkazish oldidan o'qituvchi kuzatishning maqsadi, mazmuni va metodikasini tushuntirib berishi kerak.

M.N. Skatkin o'z tadqiqotlarida tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ishlar tashkil qilish metodikasi hamda tabiatni o'rganishga oid mashg'ulotlarda bolalarning bilish faoliyatini faollashtirish masalalariga katta e'tibor berdi. Tabiatda, o'quv-tajriba maydonida va sinfda kuzatish hamda tajribalar o'tkazish zararliligi to'g'risida P.A.Zavitayevning "Boshlang'ich maktabda tabiiyot bo'yicha kuzatish va tajribalar" nomli kitobida ham shunday fikr yuritiladi.

Unda o'rganilayotgan har qanday hodisa haqidagi tasavvurlarni kitoblardan material o'qish bilan to'ldirish hamda mustahkamlashni talab qiluvchi kuzatish va tajribalarning aniq metodikasi bayon qilinadi.

Ekskursiyalar, predmetli darslar va kuzatishlar o'tkazish metodikasini yorituvchi boshqa nashrlar ham vujudga keldi. Jumladan, A.K.Verzinaning ishi nashr qilindi, unda 1-4- sinflarda ob-havoni kuzatish tizimi taklif qilingan, kuzatish natijalaridan ona tili va rus tili, arifmetika, geografiya va tabiiyot darslarida, maktab o'quv-tajriba maydonidagi amaliy mashg'ulotlar jarayonida foydalanish uslublari keltirilgan.

1-4- sinf o'quvchilari uchun "Kuzatish kundaliklari" 1959-yildan nashr qilina boshlandi, uning muallifi V.A.Valerianova kundaliklarga o'quvchilarning ob-havoni, o'simlik va hayvonlar hayotidagi o'zgarishlarni, qishloq xo'jaligida odamlarning mehnat faoliyatini muntazam ravishda kuzatishlarni tahlil qilishda o'qituvchiga yordam beruvchi qo'shimcha material vazifasini qo'ydi.

Boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda quyidagi amaliy uslublardan foydalanish samarali natijalarni beradi:

1. O'quvchilarning tarqatma didaktik material bilan turli narsalar yasashi;
2. Rasm chizishi;
3. Tabiat obyektlarini tanib olish va aniqlash bo'yicha ishlari; i

4. Hodisalarni kuzatish va qayd qilishlari;

Tajriba o'tkazishlari (tajriba vositasida masalalarni hal qilish) kiradi

1.2. Sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda qo`yiladigan pedagogik-psixologik talablar

Darsdan tashqari ishlar uy ishlari (vazifalar)ga qaraganda murakkabroqdir. Ularni amalga oshirish uchun tegishli o'simliklar, maxsus asboblardan va boshqa jihozlardan talab qilinadi. Darsdan tashqari ishlariga: tirik tabiat burchagidagi, o'quv-tajriba maydonchasidagi va tabiatda yozgi topshiriqlar bo'yicha bajariladigan ishlar kiradi. Bu ishlar o'quvchilarning o'qituvchi rahbarligida ularning bilishga qiziqishlarini uyg'otish, shuningdek, maktab dasturini kengaytirish hamda to'ldirish maqsadida amalga oshiriladigan darsdan chetdagi ko'pchilik faoliyat shakli bo'lgan sinfdan tashqari ishlar nomini oladi.

Tabiatshunoslik xonalarida va tirik tabiat burchagida o'tkaziladigan ishlar uchun o'quvchilarga topshiriqlar darslarda kursning barcha mavzulari uchun o'quv yili davomida berib boriladi. Tabiatshunoslik fanlarining o'qitilishida o'quvchilar bilan olib boriladigan sinfdan tashqari mashg'ulotlarning majburiy bo'lmagan ko'ngilli shakllari: individual ishlar, sinfdan tashqari, "Yosh tabiatshunoslar" to'garagining ishi, ommaviy kechalar, ijtimoiy foydali ishlar keng qo'llaniladi. Sinfdan tashqari ish o'quv materialini asosida va unga bog'liq holda uyushtiriladi. Biroq uning mazmuni darsni takrorlamaydi. Dastur doirasi bilan cheklanmaydi, ammo uni to'ldiradi va tabiat haqidagi fanning qiziqarli hamda kerakli tomonlarini ochib beradi.

Tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ishlar darslarda olingan bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va konkretlashtirish, tabiatni o'rganishga qiziqish uyg'otish, o'quvchilar faolligi hamda mustaqilligini rivojlantirish, vaqtni rejalashtirish imkoniyatini beradi. Sinfdan tashqari tabiatshunoslik ishlari tarbiyaviy ahamiyatga ham ega, chunki bu ishlar o'quvchilarning xulq-atvoriga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ularning moddiy dunyoga qarashi va mehnat madaniyati

shakllanadi, bilishga qiziqishi, mustaqil kuzatish ko'nikmalari rivojlanadi, jamoatchilik hissini va tabiatga muhabbatni teranlashtiradi. Tabiatshunoslik bo'yicha yo'lga qo'yilgan sinfdan tashqari ishlar o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish vositalaridan biridir.

Uzoq muddatli tajribalar o'tkazish, gerbariy va kolleksiyalar uchun material yig'ish, model, maket va boshqa ko'rgazmali qurollar tayyorlash, jonli tabiat burchagi va o'quv-tajriba maydonchasidagi ishlar kabi sinfdan tashqari ishlarning shakllari tabiatni o'rganishni hayot bilan bog'lash va o'quvchilarni politexnik tayyorgarlik uchun ahamiyatli bo'lgan amaliy o'quv va ko'nikmalar bilan qurollantirish imkoniyatini beradi.

Bolalarning kuzatishlari va o'qituvchining tushuntirishlari bilan olib boriladigan qishloq xo'jaligi bo'yicha amaliy ishlari tabiatni boshqarish, uni inson manfaati uchun o'zgartirish to'g'risidagi ta'limot asoslarini tushunib olishlariga yordam beradi. Bolalarning ijtimoiy-foydali faoliyatlari ularni mehnatga o'rgatadi va vatanparvarlik tarbiyasiga ko'maklashadi. Sinfdan tashqari mashg'ulotlarning barcha turlari bir-biriga bog'liq bo'lishi, biri ikkinchisini to'ldirishi kerak. O'simlik va hayvonlar bilan ishlashga darslarda vujudga kelgan qiziqish sinfdan tashqari mashg'ulotlarda rivojlanishi mumkin, ayniqsa, tabiatshunoslik bilan qiziqqan o'quvchilar yosh tabiatshunoslar to'garagi mashg'ulotlariga qatnashishlari mumkin. O'quvchilarda tabiiy obyektlarni kolleksiyalashtirishga moyillikni, hayvonlarga mehri payqagan o'qituvchi ularning qiziqishlariga qarab mashg'ulotlar topishi, tabiat to'g'risidagi fanni chuqurroq o'rganish istagini rivojlantirishi zarur.

Sinfdan tashqari ishlarning mazmuni alohida Tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ishlarga tabiatni o'rganish va muhofaza qilish, o'simliklarni o'stirish, hayvonlarni parvarish qilish bilan bog'liq bo'lgan xilma-xil mashg'ulotlar kiradi. Bu mashg'ulotlar darslarni takrorlamasligi va faqat darslarda olingan bilimlarga asoslanishi kerak. Bolalar e'tiborini tabiat, shuningdek, maktab jonli burchagi va o'quv-tajriba maydonidagi kuzatishlarga qaratmoq; ko'cha va maktabni ko'kalamzorlashtirish, qushlarni muhofaza qilish va qishloq xo'jaligi

zararkunandalariga qarshi kurash bo'yicha ijtimoiy-foydali mehnatni tashkil qilmoq lozim. Tabiatdagi amaliy ishlar kuzatishlar va tegishli kitoblarni o'qish bilan birga olib borilishi kerak.

Sinfdan tashqari ishning jadal borishi uchun uni tashkil etish shakllarini puxta o'ylab chiqish zarur. Sinfdan tashqari ishlarni uch guruhga bo'lish mumkin:

1- guruhga ko'plab o'quvchilarni qamrab oluvchi ommaviy ishlar, tadbirlar;

2- guruhga cheklangan o'quvchilar doirasida olib boriladigan to'garak ishlari;

3- guruhga tabiatni o'rganishga qiziqqan ayrim o'quvchilar bilan olib boriladigan ishlar kiradi.

Ommaviy mashg'ulotlar kinofilmlarni namoyish qilishni, tabiatga ekskursiya va yurishlar o'tkazishni, ertaliklar, o'quvchilar ishlarining ko'rgazmasini tashkil qilishni, shuningdek, ommaviy tadbirlar (hosil kuni, bog' haftaligi, daraxtlar o'tqazish haftaligi, qushlar kuni va boshqalar)ni o'tkazishni nazarda tutadi.

Guruh mashg'ulotlariga yosh geograflar, yosh tabiatshunoslar kabi klub ishlari kiradi.

Individual mashg'ulotlar devoriy gazetalar, albomlar chiqarishni; jonli tabiat burchagi va maktaboldi o'quv-tajriba maydonidagi, tabiatdagi ishlarni; darsdan tashqari o'qish va axborot burchagi uchun tabiatshunoslik mazmunidagi materiallar tanlashni, bolalar ilmiy-ommabop kitoblariga taqriz yozishni o'z ichiga oladi.

Individual ishlar. Tabiatni bilishga moyillik yoki hech bo'lmaganda qiziqishga ega bo'lgan o'quvchilar bilan tabiatshunoslik bo'yicha individual ishlar olib boriladi. Bolalarda tabiatga qiziqish vujudga kelishida o'qituvchining shaxsi, uning tabiatga muhabbati va munosabati, o'quvchilarni ergashtira va qiziqтира olish uquvi katta rol o'ynaydi. Uning 1- sinfda kuzatishlarni qanday tashkil qilishiga, bu ishning zararliligi va muhimligini qanchalik asoslashiga,

tabiatshunoslikni o'qitishni qanday yo'lga qo'yishiga o'quvchilarning bilim sifatigina emas, balki darsdan tashqari vaqtlarda tabiatshunoslik ishlari bilan ishlashga istaklari ham bog'liqdir.

Individual topshiriqlarni bajarish tadqiqiy ish ko'nikmalarini shakllantiradi, bolalarning bo'sh vaqtlarini foydali va qiziqarli ishlar bilan to'ldiradi. Individual topshiriqlarning mazmuni o'quvchilarning qiziqishlari bilan belgilanadi. O'quvchini nimaiki qiziqtirmasin - xona o'simliklarini parvarish qilishmi, hayvon va o'simliklar tasvirlangan marka yoki otkritkalarini to'plashmi, gerbary tuzishmi, tabiatda tajribalar va kuzatishlar o'tkazishmi - u o'qituvchi tomonidan ma'qullanishi va quvvatlanishi lozim. Individual topshiriqlar o'quvchilarning qiziqishlariga qarab tanlanadi, ammo topshiriqlarning mazmuni ularning bajarilishini tashkil qilishi va metodikasi o'qituvchi tomonidan sinchiklab o'ylangan bo'lishi kerak (o'rganish obyekti, kuzatish yoki ish joyi belgilanadi, reja tuziladi). Ishning oxiriga yetkazilishi va unga qiziqishni yo'qotmasligi uchun individual topshiriqlar bajarilishida o'qituvchi o'quvchilarga muntazam yordam ko'rsatib borishi zarur.

Gerbary yoki kolleksiyalar tuzish kabi shunday topshiriqlarning bajarilishi faqat o'qituvchi o'quvchilarni oldindan o'sirrdik, hasharot va boshqa tabiat obyektlarini yig'ish, o'simliklarai kuzatish, to'plangan materiallarni montaj qilish va shu kabilarning qoidalariga o'rgatgandagina muvaffaqiyatli bo'ladi. Shu maqsadda tabiatga o'quv ekskursiyasi va mehnat ta'limi darslaridan foydalaniladi. Tabiiy material to'plash qoidalari haqida hikoya qila borib, o'quychilarga tabiatni muhofaza qilish zarurligini eslatish kerak. Individual topshiriqlarning bajarilishini tekshirib borish kerak, ish oxirida uning natijalari bilan o'quvchilarni tanishtirish zarur.

Individual ishlarning amaliy ahamiyati faqat o'quvchilar uni amalga oshirish zarurligini tushunganlaridagina ta'minlanadi. Shunga ko'ra bajarilgan ish to'g'risida vaqt-vaqti bilan (tabiatshunoslik darslarida yoki sinfdan tashqari mashg'ulotlarda) hisobot tinglab borish foydalidir. Bunda har bir individual ishning natijalari barcha o'quvchilaming boyligi bo'lib qoladi. Bunday hisobotlar

sinfdan tashqari ishlarga qiziqishni rag'batlantiradi, o'qituvchining tabiatga oid bilimni to'ldiradi va kengaytiradi, ularni sinfdan tashqari ishlarning barcha shakllarida faol qatnashishlariga olib keladi.

Guruh mashg'ulotlari. Tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ishlarning guruh bo'lib o'tkaziladigan shakllaridan biri to'garak ishidir. U muayyan ishtirokchilar doirasini qamrab oladi va tabiatni chuqurroq o'rganish imkoniyatini beradi. To'garakka a'zo bo'lish ixtiyoriydir, ammo unga kiruvchi o'z zimmasiga aniq reja bo'yicha ishlash va boshlagan ishini oxiriga yetkazish majburiyatini oladi. Rejaga o'quvchilar bajarishga kuchi yetadigan ishlar kiritilishi lozim. O'qituvchining asosiy vazifasi - amaliy natijalar beruvchi faol ishlarni ta'minlashdir. Ishda har xil: o'qituvchi va o'quvchilarning tabiiy yoki tasviriy ko'rgazmali qurollarni namoyish qilish bilan og'zaki bayon qilishi, amaliy o'quv va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan o'quvchilarning ijtimoiy-foydali mehnati va boshqa metodlar to'g'ri uyg'unlashtirilishi lozim.

To'garakni muvaffaqiyatli ishlashida mashg'ulotlar o'tkazishga tayyorlanish katta ahamiyatga ega. Birinchi mashg'ulot oldidan uni o'tkazish vaqti to'g'risida eslatish, to'garak vazifalari bilan o'quvchilarni tanishtiruvchi, kirish suhbatining mazmunini barcha tafsilotlari bo'yicha o'ylab chiqish zarur. To'garakning ish rejasini tuza turib, mo'ljallangan mavzuni o'quvchilar bilan muhokama qilish va ularning taklif-istaklarini hisobga olish kerak. To'garakning birinchi mashg'ulotida uning faollari yoki kengashi (sardori, uning muovuni, muharririyat a'zolari) saylanadi va nomi ("Hamma narsani bilishni istayman", "Biz va tabiat", "Yosh tabiatshunoslar", "Tabiatni sevuvchilar" va boshqalar) tasdiqlanadi. Eng yaxshi nom uchun tanlov e'lon qilinishi mumkin. Shuningdek, to'garakda qatnashuvchilarning xulq-atvori qoidalarini ishlab chiqish va tasdiqlash zarur.

Qoidalar quyidagicha:

1)ishda faol qatnashish;

- 2) barcha topshiriqlarni o'z vaqtida bajarish;
- 3) har bir ishni nihoyasiga yetkazish;
- 4) kuzatishlar va bajarilgan ishlar kundaligini yuritish;
- 5) o'rtoqlariga yordam berish;
- 6) mashg'ulotlarga muntazam qatnashish

To'garak ishiga o'qituvchi rahbarlik qiladi. Davomatni sardor yoki uning muovini maxsus jurnalda olib boradi. Mashg'ulotlar ikki haftada bir marta muayyan kun va soatlarda o'tkaziladi.

Birinchi mashg'ulotda faqat tashkiliy masalalar bilan cheklanmaslik kerak. O'quvchilarga kichikroq, lekin qiziqarli kirish materialini berish kerak, toki ular to'garak ishiga qiziqsinlar va nima bilan shug'ullanishlari haqida dastlabki (taxminiy) tasavvurlarga ega bo'lsinlar. Ishni diafilm, diapozitiv ko'rish, tabiatshunoslik mazmunidagi ilmiy-ommabop adabiyot o'qish bilan boshlash ma'qul.

Har bir yosh tabiatshunos yoki uch-to'rt o'quvchidan iborat kichik guruh o'qituvchi yordamida o'zlari uchun muayyan mavzuni tanlaydilar. To'garak rahbarining vazifasi har bir ishtirokchini u uddalaydigan foydali mavzu bilan qiziqtirishdir. To'garakda o'tkaziladigan ish xilma-xil bo'lishi, lekin umumiy maqsadga - jonajon tabiatni o'rganishga birlashtinishi zarur. "Hamma narsani bilishni istayman" to'garagining (3-4- sinflar) ishini quyidagi reja bo'yicha tashkil qilish mumkin:

- 1) kirish mashg'uloti;
- 2) tabiatga ekskursiya ("Kuz in'omlari") mavzusi;
- 3). "Jonajon o'lkaning qushlari", "Yilning har xil fasllarida o'simliklar" , "Yilning har xil fasllarida hayvonlar" diafilmlarini ko'rish;
- 4) "Tabiat ustaxonasi", "Soat gullar", "Ularni muhofaza qilish kerak" kabi otkritkalar turkumi bilan ishlash;
- 5) "Oltin kuz" ertaligi;

- 6) “Qanotli do'stlarga yordam” operatsiyasi;
- 7) tabiat (o'lkashunoslik) muzeyiga ekskursiya;
- 8) “Qizil kitoblar” to'g'risida suhbat; bu kitoblarga kiritilgan o'simlik va hayvonlarni tomosha qilish;
- 9) tabiatga ekskursiya (mavzu “Sehrli dorixona”);
- 10) to'garak ishlarini yakunlash.

Mashg'ulotlarda xilma-xil: o'qituvchi va o'quvchilar hikoyasi, suhbat, amaliy ishlar bajarish (kolleksiya va gerbariylar yasash, tajribalarga tayyorlanish va o'tkazish), tabiatda o'tkazilgan kuzatishlarni muhokama qilish uslublaridan foydalaniladi.

O'qitishning texnika vositalari hamda qiziqarli material to'garak ishlarining majburiy elementidir.

Klub ishi. Tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ishlarda boshlang'ich sinf o'qituvchilari klub ishlaridan keng foydalanadilar, ularni boshqa ish shakllaridan farqi shundaki, klubda bolalar erkinroq faoliyat yuritishlari mumkin, o'zaro munosabatlar uchun erkin vaziyat yaratiladi, o'yinlarga ehtiyoj va qiziqish qanoatlantiriladi.

Klub majlislarida o'quvchilar o'zlarini qiziqtirgan: Bu nima? Nima uchun bu yuz beradi? Qayerda buni ko'rish, bilish, o'qish mumkin? kabi savollarga mustaqil javoblar olishga o'rganadilar. Klub majlisining zarur elementlari o'quvchilarning savollari va javoblaridir, javoblar topilgan manbalarning albatta ko'rsatilishidir. Bu ish bilan barcha o'quvchilarni qiziqtirish uchun sinfga “So'rang, javob beramiz” yoki “Nimachining savollari” yozilgan quti qo'yiladi, unga savollar yozilgan varaqchalar solinadi.

Klubning navbatdagi majlisidan bir hafta oldin o'qituvchi savollarni mazmuniga qarab guruhlashtiradi, klub a'zolari orasida taqsimlaydi va javob topishni taklif qiladi. Javoblar tayyorlash uchun o'qituvchi klub a'zolariga

ma'lumotnoma va ilmiy-ommabop adabiyotga murojaat qilishni, agar kerak bo'lsa, tabiatda yoki jonli tabiat burchagida kuzatishlar, oddiy tajribalar o'tkazishni tavsiya qiladi. Savollarga javob berishni jism va hodisalar (o'simliklar gerbariysi, hayvonlar chuchelasi yoki ularning rasmlari, diapozitiv, diafilm, tajriba va hokazolar)ni ko'rsatish bilan olib borgan ma'qul.

Klub mashg'ulotlarini o'tkazishga bunday tayyorgarlik bolalarda faqat kuzatuvchanlikni, qo'shimcha adabiyot bilan ishlash va savollarga to'g'ri javob berish uquvinigina emas, balki ko'rsatish uchun material tanlash uquvlarini ham rivojlantiradi, javoblarni ancha isbotli va esda qoluvchi bo'lishini ta'minlaydi, boshqa klub a'zolarida ham savollarni chuqur va qiziqarli yoritishga intilishni vujudga keltiradi.

Klub yig'ilishi o'tkazilayotgan sinfda burchak yoki axborot stendi (taxtasi)ni jihozlash kerak, ularda bo'lajak yig'ilishlar, ularning mavzusi, adabiyotni tavsiya qiluvchi ro'yxat to'g'risida bildirish joylashtiriladi. Bu yerda kitoblar, ko'rgazmali qurollar, tabiiy materiallardan tayyorlangan ko'rgazmalar ham qo'yiladi.

Ommaviy ishlar. Tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ommaviy ishlar ekskursiyalar, tanlovlar, diapozitiv va kino-filmlarni ko'rsatish bilan birga tematik kechalar, har xil tadbirlar (qushlar kuni, gullar, daraxtlar o'tqazish, Hosil bayramlari va boshqalar)ni ham o'z ichiga oladi. Ulardan maqsad - sinfdan tashqari ishlarga iloji boricha ko'proq o'quvchilarni jalb etish, ularda qatnashishga ishtiyoq va xohishni uyg'otish, bolalar faolligini yo'lga qo'yish, ularni ijtimoiy-foydali ishlarga yo'naltirish, bolalarda tashkilotchilik qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishdir.

Ommaviy ishlar uzoq va puxta tayyorgarlikni talab qiladi. U yoki bu tadbirni o'tkazish uchun oldindan uncha katta bo'lmagan tashabbuskorlar guruhini tanlash va reja ishlab chiqish, topshiriqlarni hamma qatnashchilarga taqsimlash kerak. Guruhning har bir a'zosi o'z zimmasiga rejaning muayyan bo'limini bajarish mas'uliyatini oladi. Chunonchi, "Bahor keldi" nomli bayram tadbiriga tayyorlanishda o'quvchilardan biri bahor to'g'risida axborot beradi, boshqasi-

otaliqqa olingan sinf bilan badiiy havaskorlikni uyushtiradi, uchinchi - ijrochilar uchun kiyim-kechak, to'rtinchisi - devoriy gazeta tayyorlaydi va hokazo.

Tadbirda tayyorlanish tabiat to'g'risidagi o'z bilimlarini kuzatishlar yoki kitoblarni o'qish yordamida to'ldirish zarurati bilan bog'liq bo'lishi lozim. Chunonchi, bahor (ochiq kunlar, o'simlik va hayvonlarning uyg'onishi, qushlarning uchib kelishi) to'g'risidagi bayon (axborot) ni tayyorlash kuzatishlar va tabiatdagi bahorgi o'zgarishlar to'g'risidagi adabiyot o'qish bilan bog'liqdir. Tadbir rejada belgilangan vaqtda barcha o'quvchilarning faol ishtirokida o'tkazilishi kerak. (Ota-onalar ham taklif qilinishi mumkin). Uyushqoqlik, chiroyli rasmiylashtirish (bezatish), yorqin chiqishlar shunday tadbirlarning uzviy qismlaridir. Ular ishtirokchilar xotirasida kechinmalarni saqlovchi va tabiatni o'rganish hamda muhofaza qilish bo'yicha ishlarni chuqurlashtirish uchun rag'bat bo'lib xizmat qiluvchi hissiy ko'tarinkilikni vujudga keltiradi.

Mazkur muammolarning ijobiy hal etilishi ta'lim –tarbiya jarayonida muayyan samaradorlikka erishish bilan bir qatorda barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tarbiyalashga imkon beradi. Ushbu muammolarni ijobiy hal etishda psixologik xususiyatlarni ham inobatga olish zarur.

Boshlang'ich sinfdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, o'zining qiziquvchanligi, ishonuvchanligi, xayolining yorqinligiga, xotirasining kuchliligiga, tafakkurining yaqqolligi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Ularda idrok, diqqat, xotira, tafakkur va nutq to'liq shakllanib bo'lgani uchun ham ta'lim berishda kattalarga qo'llaniladigan uslublardan foydalanish mumkin. Tafakkurning rivojlanishini bu yoshdagi bola psixikasining sog'lomligida, uning bilish faolligida ko'rish mumkin. Masalan, bola o'zi mustaqil ravishda qanday predmetlar suvda cho'kishi, qaysilari cho'kmasligini tadqiq qila oladi. Ayniqsa, bolaning „Men shuni xohlayman“ motividan „Men shuni bajarishim kerak“ motivi ustunlik qila boshlaydi. Biroq bu yosh davri o'quvchilarning psixologik xususiyatlari ular tomonidan murakkab o'quv

materiallari mohiyatini chuqur anglashga imkon bermaydi. Shuningdek, ma'lumotlarning ular tasavvur eta olmaydigan dalillar yordamida berilishi bilimlarning pasayishiga olib keladi. Bunday holatning oldini olish uchun sodda tushuntirishlar bilan birga ruhshunos A. Mallaboyev aytganidek, har bir bolaga individual yondashish muhim ahamiyatga ega.

Bolani qor, yomg'ir qanday yog'ishi, quyosh kechasi qayerda bo'lishi, mashina qanday qilib yurishi, yerdan osmongacha bo'lgan masofani bilish juda qiziqtiradi. Bu ularning „Nima uchun“, „Qanday qilib“, „Nima orqali“ kabi savollarga javob olishiga qaratilgan bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar, asosan, o'zlari ko'rib turgan narsa haqida chuqurroq fikr yurita oladi. Shu sababli nafaqat, tabiatshunoslik darslarida balki sinfdan tashqari ishlarda ham ko'rgazmali vositalardan foydalanish lozim.

Birinchi bob yuzasidan xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlardan samarali foydalanish keng imkoniyatlarni yaratib beradi, uning tabiatdagi tez o'zgaruvchan holatlarni erkin anglashga va ekologik madaniyatli fuqaro bo'lishini ta'minlaydi.

Ayniqsa, ta'lim sifatiga erishish uchun ko'plab islohatlar amalga oshirilayotgan bir vaqtda tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarni maqsadli yo'lga qo'yish har tomonlama yetuk yoshlarning o'sib borishi va ularning ehtiyojlari asosida sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etishni talab etadi.

1. Boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlar jarayonida turli metodlaridan foydalanish zaminida o'quvchi shaxsining ekologik madaniyatli, mustaqil tafakkurli olishga o'rgatish masalasi turadi. Ko'p yillik qolipga o'rnashgan, eski tipdagi sinfdan tashqari ishlar tizimi o'quvchilarning erkin fikrlashiga to'siq bo'lib, faqatgina o'qituvchining ma'lumot berishiga asoslanar edi.

2. Pedagogik texnologiyalarga asoslangan sinfdan tashqari ishlar o'quvchilarning sinfdan tashqari ishlarga bo'lgan munosabatini va ilm olishga bo'lgan havasini oshiruvchi muhim turtki bo'ldi, desak xato bo'lmaydi.

3. Boshlang'ich ta'lim sinfdan tashqari ishlarda yangi innovatsiyalarni qo'llash, mazmunli tashkil etishning muhim tarbiyaviy ahamiyati shundaki, o'quvchida tabiatga muhabbat, iste'dodlarni ro'yobga chiqarish hamda ularda o'z imkoniyatlariga ishonch bilan yondashishni tarbiyalaydi.

4. Boshlang'ich ta'lim tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlar o'quvchiga har bir darsda o'rganiladigan ilmiy tushuncha va qonuniyatlarni shunchaki o'rganib qolmasdan, balki uni keltirib chiqaruvchi sabablarni ham aniqlashga yordam beradi.

2-BOB. TABIATSHUNOSLIK DARSLARIDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISH SHAKL VA METODLARI

2.1. Boshlang'ich sinf Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish mazmuni

Bolani tevarak-atrofdagi tabiat bilan tanishtirish, unda olam tuzilishi va tabiat hodisalari haqida boshlang'ich tasavvur hosil qilish, ilmiy dunyoqarash kurtaklarini shakllantirish, tabiatga muhabbat uyg'otish va undan oqilona foydalanishni o'rgatish tabiatni o'rganish ta'limi asosida amalga oshiriladi. Tabiat bo'yicha standart ko'rsatgichlari bolaning tabiat va undagi hodisalar haqidagi tasavvurga ega bo'lish, ularni farqlay olish, qisqacha tavsiflab berish, amalda qo'llay olishga o'rgatish bilan belgilanadi.

Ushbu fan 1-2 sinflarda o'qitiladigan "Atrofimizdagi olam" kursining davomi hisoblanib, bunda o'quvchilarga tushunarli ravishda tabiat va jamiyat o'rtasidagi bog'liqlik va ziddiyatlar o'rgatiladi.

O'quvchilar insonlar oldida turgan aniq ekologik muammolarni biladilar. Bunday muammolarga jonsiz tabiatni va tuproqni ifloslanishdan, yemirilish va kuchsizlanishdan saqlash; turli tirik mavjudotlar va ularning vakillarini saqlash; insonlar sog'lig'ini saqlashda tabiatni asrash kiradi.

Tabiatshunoslikni o'qitish bolalarda butun Yer yuzi tabiatini asrab-avaylash hissini shakllantiradi. O'quvchilar tabiatni asrash yuzasidan olib borilayotgan amaliy ishlar yuzasidan alohida ko'nikmaga ega bo'ladilar. O'quvchilarga o'lkamizning tabiat hodisalari va undagi jismlar haqida boshlang'ich bilimlar berish; sodda misollar bilan inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni ko'rsatish; tabiatdan foydalanish va uni asrash bo'yicha inson faoliyati bilan tanishtirish; tabiatni asrash uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni hosil qilish va shu asosda tabiatga nisbatan maqbul dunyoqarashni shakllantirish; o'quvchilarni ekologik, etik, estetik,

mehnat, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tabiatshunoslik kursini o'qitishning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Bolalarni o'quv dasturi bo'linmalariga muvofiq yangi bilimlar bilan qurollantirishgina emas, balki 1-2 sinflarda olgan tabiat haqidagi bilimlarini chuqurlashtirish tabiatshunoslik kursining vazifasi hisoblanadi. Tabiatshunoslik fanini o'rgatish jarayonida o'qituvchi quyidagi vazifalarga e'tibor berishi lozim:

- jonli va jonsiz tabiat, maktab atrofi va o'z yurtidagi kishilarning mahnati haqidagi tushunchalarni shakllantirish va rivojlantirish;
- tabiat va kishilar mehnatidagi mavsumiy o'zgarishlarni kuzatish;
- oddiy ilmiy dunyoqarashni shakllantirish maqsadida tabiatdagi voqelikni bolalar bilan doimiy kuzatib borish;
- aniq misollar asosida ashyolar va tabiat hodisalari o'rtasidagi o'zaro aloqani ochib berish, tabiatning odamlar mehnatiga ta'sirini ko'rsatish;
- tabiatni asrash yuzasidan o'tkazilayotgan tadbirlar bilan tanishtirish;
- sanitariya - gigiyena haqidagi bilimlarni shakllantirishda davom etish.

O'quv jarayonida asosiy o'rinni rollarga bo'lingan o'yinlar, tabiatga oid bo'lgan badiiy adabiyotlarni o'qish, munozaralar, tabiatni asrash uchun olib boriladigan amaliy ishlar, o'quvchilar orasidagi tabiatni asrash haqidagi bilimlarni targ'ib qilish kabilar egallaydi.

Tabiatshunoslik fanini o'rganishda kuzatish, ekskursiya, tajriba, amaliy ishlar yetakchi o'rin tutadi. Bolalarni kuzatish usullariga o'rgatish, ularning natijalarini kundalik daftarga belgilash, ular asosida xulosalar chiqarish davom ettiriladi. Ekskursiyalar o'tkazishga, tabiat ashyolari va voqeligini tabiiy holatda o'rganishga katta e'tibor beriladi. Bu ko'rgazma asosida sinfda o'tkaziladigan sinfdan tashqari ishlarga ham tegishli. "O'zbekiston

tabiatini asrash” mavzusini o’rganishda o’quvchilar Respublikamiz ekologik muammolari va tabiatni asrash ishlari bilan tanishadilar.

1986-yildan boshlab maktablarda 4 yillik boshlang’ich ta’limga o’tish munosabati bilan boshlang’ich sinf uchun atrof olam bilan tanishtirish bo’yicha dastur hamda “Atrof olam bilan tanishtirish” kursi bo’yicha o’quv - metodik komplekslar (darsliklar, metodik qo’llanmalar, kuzatishlar kundaligi) nashr qilindi. Ushbu dastur va darsliklar Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so’ng uning dastlabki yillariga qadar amalda bo’ldi.

O’zbekiston respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni hamda „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” talablari asosida ta’limning maqsadi, vazifalari, mazmuni, shakli, vositalari birinchi darajali ehtiyojga aylandi. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan “Uzluksiz ta’lim tizimida davlat ta’lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish to’g’risida”gi 1998 yil 5 yanvar qarori chiqdi va ushbu qarorga binoan “Davlat ta’lim standarti to’g’risidagi Nizom” tasdiqlandi. Unda boshlang’ich ta’lim 4 yillik deb qabul qilindi va 1-2 sinflarda “Atrofimizdagi olam” va 3-4 sinflarda “Tabiatshunoslik” fanlarining o’qitilishi ko’rsatib o’tildi.

Tabiatshunoslik bo'yicha daftar tutish. 1- sinfdan boshlab o'quvchilar atrof olam bilan tanishishlar bilan bog'liq ijodiy ishlar uchun daftar tutishlari kerak. Bu ularga kuzatuvchanlikni rivojlantirish va tabiat to'g'risidagi bilimlarni umumiy lashtirishga yaqindan yordam beradi. Daftarlarda asosiy o'rinni ko'pincha o'quvchilarning uy vazifasi sifatida mustaqil chizgan rasmlari egallaydi.

Rasm chizish yoki savollarga javob tarzida yozuvlar yuritish uchun o'quvchilar materialni oldindan o'zlashtirgan bo'lishlari kerak. Birinchi yarim yillikda o'quvchilar daftarga hech narsa yozmaydilar, faqat rasmlar chizadilar, o'quv yilining ikkinchi yarmida ular shu rasmlar ostiga qisqacha izoh — so'zlar yozadilar.

Xat-savodga o'rgatishning alifbe davrida o'quvchilar bog' va xiyobonlarning daraxtlari bilan tanishish maqsadida o'tkazilgan ekskursiyadan keyin har xil shakldagi barg plastinkalarini qog'oz varag'iga qo'yib, uning atrofidan chizib chiqadilar. Keyin ular bargni kuzatadilar va uning ovalsimon, kesik, tishli qirg'oqlarini, tomirlarini hamda bandini chizadilar, chizilgan barg shakliga bo'yoq beradilar. Mustaqil rasm chiza oladigan o'quvchilar bargni qog'oz varag'iga qo'ymasdan chizadilar. Chizilgan rasm yoniga bargning o'zi yelimplab qo'yilsa ham bo'ladi. O'quv yilining ikkinchi yarmida o'quvchilar rasmlar tagiga “Chinor bargi”, “Terak bargi” kabi yozuvlarni yozadilar. Yil fasllari haqidagi hikoyalar o'qilgandan keyin o'quvchilar sujetli suratlarni chizishlari mumkin. Biror o'simlikni kuzatish paytida o'quvchilar e'tiborini o'simliklarning rivojlanishi bilan bog'liq jarayonga qaratish va kuzatish holatini kunlar bo'yicha yozdirib borish kerak. Masalan, “20-fevralda o'rik daraxtida kurtaklar paydo bo'ladi”, “25-fevralda o'rik gulladi”, “Gullash 5 kun davom etdi” tarzida. Ishni osonlashtirish maqsadida 1- sinf o'quvchilariga qator topshiriqlar beriladi, topshiriqlarga ko'ra ular faqat o'simlikning rivojlanishini xarakterlovchi kunlarni daftarga belgilab boradilar.

2- sinfda o'quvchilar “Kuzatishlar kundaligi” va ijodiy daftarlar bilan ish olib boradilar. 3- sinfdan boshlab tabiatshunoslik sistematik kursini o'rganish bilan bog'liq holda daftarlarida ancha murakkab ishlarni yuritadilar. Tabiatshunoslik bo'yicha daftar yuritishning mazmuni quyidagilar bo'lishi mumkin:

-tushuntiravchi yozuvli rasm. Asliga qarab chizish yaxshi. Masalan, amaliy mashg'ulotda “G'o'za” mavzusini o'rganishda o'quvchilar g'o'zaning qismlari bilan rasmini chizadilar. Agar darsda vaqt yetarli bo'lmasa, rasm chizish uyda tugallanadi. O'qituvchining doskaga chizganlarini daftarga chizish mumkin. Har bir rasm odatda uning ayrim qismlarini ifodalaydigan tegishli yozuvlar ko'rinishidagi tushuntiravchi matnga ega bo'lishi kerak (masalan, ildiz, poya, barg, gul, meva);

-o'qitish oxirida olingan qisqacha ta'rifiar, umumlashtirishlar, tavsiyalar. Masalan, “plan”, “masshtab”, “kompas” tushunchalarining ta'rifini yozish, u

yoki bu tabiiy zona uchun “Qazilma boyliklarning xususiyatlari” jadvalini tuzish mumkin;

-yangi qiyin atamalar

-uy vazifasini tayyorlash rejasi, javoblar tayyorlash kerak bo'lgan savollar;

-beriladigan savollargayozmajavoblar;

-yozma ishlar, uyda yoki jonli tabiat burchagidagi tajribalarning natijalari. Masalan, o'quvchiga uyda biror o'simlikni qalamchasidan o'stirish topshirig'i berilgan. U daftoriga qalamchanning qachon kesilgani va suvga solinganini, qachon ildizchalar hosil bo'lganini yozib borishi, shuningdek, rivojlanishning har xil davridagi qalamcha rasmini chizishi kerak.

Daftarlarda shu asno xilma-xil va qiziqarli material to'planib boradi, u tabiatshunoslikni o'rganishni osonlashtiradi. O'quvchilarning daftarlardagi barcha yozuv va rasmlar muntazam, o'z vaqtida va batartib bajarilishi lozim. Ishning bajarilmasligi javobning bahosini pasayishiga olib keladi. Daftarlarda muntazam va sinchiklab tekshirib borilishi, biroq o'quvchilar javob berayotganlarida ularga birrov qarab chiqilishi lozim. Tekshirishda yozuv va rasmlarning to'g'ri bajarilganligi aniqlanadi. O'quvchilarning daftardagi ishlari albatta baholanadi.

Kundalik kuzatish daftari va tabiat hamda mehnat kalendari (taqvimi).

Birinchi sinfda kuzatishlar o'quv yilining ikkinchi yarmidan boshlab olib boriladi. Ob-havoning o'zgarishlarini kuzatish g'oyat muhimdir. Osmonning holatlarini kuzatish jarayonida “ochiq”, “bulutli”, “kam bulutli” tushunchalari; Quyoshni kuzatishda - “sovuq”, “juda sovuq” (“ayoz”), “iliq”, “issiq”; shamolni kuzatganda – “kuchli”, “kuchsiz” tushunchalari shakllanadi. Shu vaqtning o'zida bolalar yog'inning har xil turlari - yomg'ir, qor, do'l, tuman, qirov, buldurug' haqida tasavvurga ega bo'ladilar.

Bolalar asta-sekin ob-havoni kuzatish natijalarini kundaliklari va sinf tabiat kalendarida har kuni belgilab borishga odatlanadilar. Ob-havo va

shamolning kuchi, sekundiga necha metr tezlikda esgani darslikda keltirilgan shartli belgilar bilan belgilanadi.

Ob-havoni kuzatishdan tashqari o'quvchilar o'simlik va hayvonlar hayotidagi mavsumiy hodisalarni payqashga o'rganib boradilar. Bolalar o'simliklar faqat tabiatni bezatib qolmasdan, balki odamlar va hayvonlar uchun zarur ekaniigini bilib oladilar: ular oziq beradi, havoni hayot uchun zararli gaz va changlardan tozalaydi.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilari turg'un, ixtiyoriy diqqatga ega emaslar, shuning uchun ular kuzatishga birdaniga bir necha obyektни qamrab ololmaydilar.

O'quvchilarni kuzatuvchanlikka o'rgatish uchun ularda turg'un diqqatni rivojlantirish kerak. Shu maqsadda “Kundalik kuzatish daftari”ni yuritish g'oyat foydalidir. Daftarni muntazam tekshirib va baholab borish lozim. Ayniqsa, sinchkov kuzatuvchanlikni namoyon etgan bolalarni rag'batlantirish kerak.

Bolalarda turg'un e'tibor va mustaqil kuzatishlar olib borish xohishi rivojlanishi uchun ularni tabiatdagi qiziqarli narsalarni ko'ra olishga o'rgatish lozim.

Buning uchun kuzatishlarning aniq maqsadlarini qo'yish, ularni o'tkazish rejasini belgilash va bajariladigan ishning ahamiyatini o'quvchilar ongiga yetkazish zarur. Ekskursiyada faqat u yoki bu narsani topish, u yoki bu hodisani qarab chiqish topshirilmasdan, balki to'plangan eksponatlarni maktabga olib kelish, ulardan ko'rgazmali qurol, tarqatma material tayyorlash topshirig'i ham berilishi kerak.

3-4- sinflarda o'z joyi tabiati va odamlar mehnatini muntazam kuzatish davom ettiriladi. Ularning natijalari tabiat va mehnat kundaligida qayd qilib boriladi. Kuzatishlar kalendar jonli, hujjatli xarakterga ega bo'lishi uchun unga sarg'aygan yoki hali yashil bo'lgan bargchalarni, shuningdek, yilning hozirgi vaqtini va odamlar mehnatini xarakterlovchi suratlar (o'quvchilar topgan)ni yopishtirish lozim. O'qitish jarayonida tabiat va mehnat kalendarining roli, agar

o'qituvchi u bilan ishni har kuni to'g'ri tashkil etib borsa, ancha ortadi. Kalendarga maxsus ajratilgan vaqtda (3-5 daqiqa) har kuni kuzatishlarning natijalarini kiritib borish ishning bu turiga turg'un qiziqishning paydo bo'lishiga olib keladi.

Doskaga chaqirilgan o'quvchi ob-havoni batafsil ta'riflaydi, tabiat va odamlar mehnatida ko'rgan qiziqarli narsalar haqida gapirib beradi. Uning javobini o'rtoqlari to'ldiradi va aniqlashtiradi (javob albatta jurnalda baholanadi), keyin bu axborotning asosiylari kalendarga yozib qo'yiladi.

Umumlashtirilgan, tabiat va mehnat kalendarida qayd etilgan kuzatishlardan faqat tabiatshunoslik darslaridagina emas, balki matematika (hisoblashlar, masalalar tuzish, diagrammalar chizish), ona tili (insho, tabiatni yoki yil faslini ko'rsatish uchun qiziqarli she'rlar va nasriy asarlardan parchalar tanlash), mehnat ta'limi (o'quv-tajriba maydonida o'simliklarni parvarish qilish, tajribalarni umumlashtirish) darslarida ham foydalanish mumkin.

O'quvchilar bilimini tekshirishga umum metodik talablar. Darsga tayyorlana turib o'qituvchi o'quvchilar bilimlarini hisobga olishning mazmuni, metod va shakllarini yaxshi o'ylashi kerak. O'qituvchi payqagan bilimlardagi xato va kamchiliklar individual topshiriqlarning bajarilishida bartaraf etilishi lozim. Hajman katta bo'lmagan kontrol (nazorat) ishlar o'quvchilarni ortiqcha band qilmasin (orfografik xatolar tekshirish paytida tuzatilib boriladi va ona tili darslarida ishlab chiqiladi). O'quv materialini o'zlashtirilishini tekshirishda bolalar bilimlarini faqat o'tgan dars topshirig'i bo'yicha emas, balki butun mavzu material! bo'yicha aniqlash lozim. O'qituvchi qo'ygan savollar ayrim tabiat obyektlari va hodisalari o'rtasidagi sababiy aloqa hamda o'zaro bog'lanishlarni ochib bermog'i zarur.

Tabiatshunoslik alohida fan sifatida o'qitish 3-sinfdan boshlanadi. O'quv materialini "Tabiatda suv va havo", "Foydali qazilmalar", "Tuproq", "O'simliklar dunyosi", "Hayvonot dunyosi", "Tabiat va inson salomatligi", "Tabiat va inson" mavzulariga birlashtirilgan. Tabiatshunoslik bo'yicha

dastur kichik yoshdagi maktab o'quvchilariga faqat jonajon tabiat go'zalligi va boyligining emas, balki boshqa mamlakatlar xalqlari bilan qardoshlarcha hamkorlikda o'z mamlakatining ahamiyatini ko'rsatishga ham imkon beradi.

O'z Vatanining tabiati va odamlari mehnati to'g'risidagi bilimlarning keng doirasi o'qituvchiga umumiy ta'lim va hunar maktablarini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari qo'ygan eng muhim ta'lim tarbiya vazifalarini amalga oshirishga imkon beradi.

3-sinfda o'quvchilar ob - havoni muntazam kuzatishni davom ettiradilar: bulutlanishni, shamol kuchini (kuchli, bo'sh, mo'tadil) belgilaydilar. Fenologik kuzatishlar o'tkazishni davom ettiradilar: kunning uzunligini (kalendar bo'yicha), barglarning sarg'ayishini xazonrezgilikni, yil fasllari bo'yicha o'simlik va hayvonlar holatini belgilaydilar. Barcha kuzatishlar "Kuzatishlar kundaligi" va umumsinf tabiat va mehnat kalendariga yozib boriladi.

Har oyning oxirida kuzatishlar umumlashtiriladi va yig'ma jadvalga kiritiladi. Unda shu oyning fenologik xususiyatlari belgilanadi. Kundaliklarga o'simlik va hayvonlar ustida olib borilgan umumlashgan kuzatishlar yoziladi. O'quvchilar jonsiz tabiatdagi o'zgarishlarning o'simlik va hayvonlar hayotidagi o'zgarishlar bilan qanday bog'liq ekanligi haqida xulosa chiqaradilar.

3-sinfda umumsinf tabiat va mehnat kalendarini yuritish davom etadi, bu ikki yil davomida kuzatilgan hodisalarni taqqoslash imkoniyatini beradi. Har kuni ob-havo, o'simlik va hayvonlar holatini belgilab, o'quvchilar joriy kuzatishlarini o'tgan yili shu kun o'tkazgan kuzatishlari bilan solishtiradilar. Bunday ish kuzatishlarga qiziqishni, ularning sifatini oshiradi, tabiatshunoslik tushunchalarini chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. "Madaniy o'simliklar", "Uy hayvonlari" mavzularini o'rganishda bolalar kuzatish, tajriba, ekskursiya, amaliy ishlar o'tkazish yo'li bilan o'simlik va hayvonot dunyosining mahalliy vakillari bilan, o'z joyi

yuzasining shakllari bilan, suv havzalari va suvning xususiyatlari bilan tuproq hamda foydali qazilmalar bilan tanishadilar.

Bolalar uchun “Bizning o’lka” tushunchasi hammadan avval ularning uylari va maktabi joylashgan joydir, chunki ular ayniqsa atrof joyda bevosita kuzatishlari mumkin bo’lgan tuproq, o’simliklar, hayvonlar, yer yuzasining shakllari, suv havzalari, foydali qazilmalar bilan tanishadilar.

„Madaniy o’simliklar”, “Uy hayvonlari” mavzularini o’tishda o’qituvchi o’quvchilarning tabiat obektlarini kuzatishlariga, ularni kuzatishlar kundaligida va sinf tabiat va mehnat kalendarida qayd qilishlariga, kuzatishlarni umumlashtirishlariga va shuningdek, darslik sahifalaridagi topshiriqlarni bajarishlariga alohida e’tibor qaratish lozim.

Bolalar ekskursiyada tuproq bilan tanishadilar, tuproq kesmalarini qarab chiqadilar. O’qituvchi ular e’tiborini yer ostida joylashgan tuproq qatlamlari va tog’ jinslarining yotishiga qaratadi. Amaliy ish va tajribalar jarayonida o’quvchilar tuproq takibi to’g’risida bilib oladilar, o’z o’lkalari tuproqlarining xilma – xilligi to’g’risida tasavvur hosil qiladilar. Bu bo’lim birinchi bo’lib o’rganiladi, chunki u o’quvchilarni qishloq xo’jaligi mehnati bo’yicha mashg’ulotlarga (tuproqni kuzda ishlashga, ko’chat qalinligining ildizmevalarning hosiliga, gul manzarali o’simliklarning o’sishiga ta’sirini o’rganish bilan bog’liq bo’lgan tajribalar qo’yishga nazariy jihatdan tayyorlaydi. Tuproq tarkibi to’g’risida tasavvurga ega bo’lmay turib, o’quvchilar madaniy o’simliklarning o’sish va rivojlanishi to’g’risida to’la qimmatli bilimlar ololmaydilar.

Mahalliy o’simlik va hayvonlarning bir necha turlari bilan o’quvchilar tabiat va qishloq xo’jalik ishlab chiqarishiga, shuningdek, o’quv tajriba maydonchasida o’tkazilgan ekskursiyalarda tanishadilar. E’ribor jonli tabiat burchagi hamda tabiatning o’zida o’simlik va hayvonlarning o’sishi va rivojlanishini kuzatishga qaratilishi kerak.

„Tabiat va inson” mavzusi bolalarga o’z joylarining yuzasi to’g’risida aniq va tasviriy tushunchalar berish maqsadiga ega. Bolalar

O'zbekistonning eng muhim daryolari, ularning hosil bo'lishi, quyilishi, boshlanishi, o'zani to'g'risida dastlabki bilimlar oladilar. Tabiatdagi suv bilan ular mahalliy suv havzalariga ekskursiyaga borganlarida tanishadilar.

„Foydali qazilmalar“ mavzusida quruqlik har xil tog' jinslarida: granit, qum, loy, kaltsit va boshqalardan iborat ekanligi to'g'risida dastlabki tasavvur beradi. Bu mavzuchada foydali qazilmalarning xususiyatlarini o'rganish markaziy o'rinni egallaydi. Ularni o'rganish o'quv fani sinfdan tashqari ishlarda kuzatishlar o'tkazish yo'li bilan olib boriladi. Ekskursiyalar kata tarbiyaviy ahamiyatga ega, ularda bolalar foydali qazilmalarni qazib olish bilan, ishchilar mehnatini mexanizatsiyalash bilan tanishishlari, o'lkani qanday foydali qazilmalarga boy ekanligini bilib olishlari mumkin.

“Tabiat va inson salomatligi” mavzusini o'rganish bolalar 1-2 sinflarda egallagan sanitariya-gigiyena bilimlari va ko'nikmalari asosida quriladi. Bolalarning xilma-xil hissiyot va qabul qilishlaridan to'laroq foydalanish uchun ko'rgazmali qurollarni namoyish qilish bilan birga ularni gigiyena qoidalarini amaliy jihatdan bajarishga o'rgatish zarur.

Gigiyena bilimlarining muvaffaqiyatli egallab olinishi o'qitishning barcha xilma - xil metodlari hamda uslublarini qo'llanish bilan ta'minlanadi. Shu maqsadda „Odam organizmi va uning salomatligini muhofaza qilish“ mavzusini o'rganishda o'z - o'zini kuzatishdan keng foydalaniladi, uning yordamida faqat organizmda borayotgan jarayonlarni aniqlabgina qolmasdan, balki o'zining salomatlik holatini belgilash ham mumkin. Masalan, yurak qisqarishining tezligiga qarab, yurak va o'pka ishining normadan chekinishi to'g'risida fikr yuritiladi.

Imkoniyat boricha gigiyena qoidalarini muntazam bajarishga intilishni uyg'otuvchi xilma xil hissiy ta'sir ko'rsatish vositalaridan foydalanmoq darkor. Bunday vositalarga qo'l, yuz va bo'yin terisini toza yuvishdan, kiyimlarining bashangligidan, tishlarining sog'lomligidan, xonaning tozaligidan, harakatning chaqqonligidan vujudga kelgan yoqimli taassurotlarni kiritish mumkin. Ayrim hollarda aksincha, salbiy

emotsiyalarni: iflosga, pashshalarga va hokazolarga nafratni vujudga keltirish kerak. O'quvchilarni sanitariya tarbiyasida „Salomatlik burchagi“ni tashkil qilish katta ahamiyatga ega, uni o'qituvchi o'quvchilar bilan birga olib boradi. „Burchak“da bolalarga sanitariya va gigiyena qoidalarini eslatib turuvchi plakatlar, ishoralar osib qo'yiladi.

“Odam organizmi va uning salomatligini muhofaza qilish” mavzusini o'rganishga bag'ishlangan sinfdan tashqari ishlarda bir necha minutni sanitar o'quvchilarning shaxsiy gigiyena qoidalarining bajarilishi to'g'risidagi qismlarga ajratish ma'qul bo'ladi. Bu bolalarni intizomli qiladi va ularda ma'suliyat his qilishni tarbiyalaydi. Gigiyena bilimlari hamda ko'nikmalarini egallab olishga bolalarni odam tanasining tuzilishi va a'zolarining vazifalari to'g'risidagi oddiy ma'lumotlar bilan tanishtirishga yordam beradi. Bolalar odam organizmining bir butun ekanligini tushunib olishlari kerak. Uchunchi sinf o'quvchilari uchun muskullar bilan qon aylanishning, muskullar bilan ovqatlanishning o'rtasidagi o'zaro bog'lanishlar to'la tushunarlidir. „Nerv sistemasi“ va „Sezgi organlari“ mavzularini o'rgana borib, o'quvchilar ishlayotgan organlar o'rtasidagi, shuningdek, organizm bilan atrof muhit o'rtasidagi aloqalarning qanday amalga oshishi to'g'risida ma'lumotlar oladilar.

Gigiyena bilimlari va ko'nikmalarini o'qitishni faqat o'qish vaqti bilan cheklanmaslik kerak. Salomatlikni muhofaza qilishga, kun rejimini, shaxsiy ijtimoiy gigiyena qoidalarini bajarishga, o'quvchilar turmushiga jismoniy mashqlar hamda sport o'yinlarini tatbiq qilishga bag'ishlangan o'qishdan tashqari vaqtlardagi suratlar, kinofilmlar namoyish qilish, shu mavzular bilan bog'liq ertaliklar o'tkazish sinfdan tashqari ishlarda olingan gigiyena bilimlari hamda ko'nikmalarini chuqurlashtiradi va mustahkamlaydi.

Tabiatshunoslikni alohida o'quv fani sifatida o'qitish 4-sinfda ham davom etadi. O'quv materiali „Yer – Quyosh sistemasidagi sayyora“, „Yer

yuzi tabiatining xilma –xilligi”, „Vatanimiz bo’ylab sayohat” mavzulariga birlashtirilgan.

„Yer – Quyosh sistemasidagi sayyora “ mavzusini o’rganishning boshlanishida bolalar yozgi topshiriqlarga yakun yasaydilar, jonajon o’lka tabiati to’g’risidagi materialni takrorlaydilar, keyin „Yulduzlar”, “Quyosh” mavzulari bilan tanishadilar. Amaliy ish va mashg’ulotlar jarayonida o’quvchilar ayrim narsalarni, sinfni, maktab maydonchasini rejada qanday tasvirlash kerakligi bilan tanishadilar.

„Quyosh” mahalliy belgilar, kompos bo’yicha orientirlashga o’rganadilar. Bu mavzucha o’quvchilarni geografiya xaritasini tushunishga olib kelish uchun zarur asos bo’lib xizmat qiladi. O’z joyini o’rganishga asoslanib, o’qituvchi o’quvchilarda O’zbekistonning tabiiy xaritasi to’g’risida, boshlang’ich tasavvurlar hosil qiladi. Xarita bilan ishlash butun o’quv yili davomida davom etadi.

Xaritalarda foydalanilgan shartli belgilar bilan o’quvchilarni tanishtira borib, ularni o’z o’lkasi tabiatining tegishli rasmlari bilan taqqoslash kerak. Shunga intilish kerakki, xarita ham bolalar uchun kitob kabi bilim manbai bo’lib qolsin. „Yer yuzi tabiatining xilma –xilligi” kichik mavzusi bolalarni mamalakatimiz tabiatining xilma –xilligi to’g’risidagi asosiy ma’lumotlar bilan tanishtiradi. „Yer yuzi tabiatining xilma –xilligi” mavzusini muvaffaqiyatli ravishda o’rganish uchun tabiiy va tabiiy zonalar xaritalaridan, gerbariy, devoriy surat, kinofilm, rasm, jurnal va gazetalardagi fotosuratlardan, radio va teleko’rsatuvlardan keng foydalanish zarur. Xaritani o’qishda shartli belgilardan foydalanib, o’quvchilar daftarida yozilgan har bir zonaning tabiiy sharoitlari xarakteristikasi:

- 1-xaritadagi holati;
- 2-daryo va ko’llar;
- 3- yil fasllari;
- 4-o’simliklar;
- 5-hayvonot dunyosi;

6-shahar va qishloqdagi odamlar mehnati kabilarni o'z ichiga olgan rejadan foydalanishga o'rgatish kerak. Ular xaritadan har bir zonani, ularning qaysi qismida joylashganligini ko'rsatib bera olishlari kerak.

Tabiiy zonalar reliefi umumiy doirada, masalan, "asosan tekisliklar va tog'lar va hokazolar bor" tarzida ta'riflanadi. Yil fasllarini xarakterlash qish va yozning xarakterli harorati va yog'inning ko'p ozligini tasvirlash bilan birga olib boriladi. Bunda yil fasllarining xususiyatlarini shu hududda Quyoshning yoz va qish vaqtlarida yoritish xarakteri bilan bog'lash lozim. Masalan, "Cho'lda Quyosh yozda ufqdan yuqoriga ko'tariladi" va deyarli tik tushuvchi nurlari Yer yuzasini kuchli qizdiradi yoki "Tundrada, hatto yozda ham Quyosh ufq ustida pastda turadi va uning nurlari yer yuzasi bo'ylab qiya holda o'tadi, uni kuchsiz ravishda qizdiradi". O'quvchilar yil fasllari, o'simliklari, hayvonot dunyosi, qishloq xo'jaligidagi odamlar mehnati to'g'risida hikoya qilayotganlarida bunday talqinlarga asoslanishlari kerak. Mantiqiy mulohazaning bunday izchilligi faqat ushbu mavzuninggina emas, balki ilgari mavzuning ham – Yerning sharga o'xshashligi va uning holatini Quyosh atrofida yillik harakati vaqtida o'zgarishi to'g'risidagi materialni ongli o'zlashtirib olinishiga yordam beradi.

Bilimlarni mustahkamlash va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish uchun xarita bo'ylab xayolan sayohat o'tkazish foydalidir, bu sayohat vaqtida bolalar yo'lga nimalar kiyib olishlarini, yo'lda nimalarni ko'rishlarini, qanday o'simlik va hayvonlar uchrashini aytishlari kerak bo'ladi. U yoki bu zonaning tabiiy sharoitlarini ta'riflashda bolalar o'simliklar dunyosini ta'riflashga ko'proq e'tibor berishlari kerak. Bunda o'simliklarga umumiy xarakteristika berish, o'simliklarning tipik turlarini ta'riflash va ularning gerbariy namunalarini ko'rsatish kerak. Shunga ko'ra o'simliklarni o'rganishga bag'ishlangan sinfdan tashqari ishlarni predmetli dars sifatida tuzish maqsadga muvofiqdir, bunda tarqatma material qilib gerbariydardan, lanshaft to'g'risida tasavvur shakllantirish uchun esa suratlardan foydalaniladi.

Hayvonot dunyosining ta'rifi bolalarga tanish bo'lgan yovvoyi hamda uy hayvonlarining guruhlari bo'yicha sistematik tasvirlardan iborat bo'lishi kerak. Bunda hayvonning tashqi ko'rinishi, nima bilan oziqlanishi, ovqatni qanday topishi, ba'zi xulq-atvori, odam uchun foydalimi yoki zararlimi ekanligi ko'rsatiladi. O'lkamiz biror qismining tabiiy xususiyatlarini o'rgana turib, o'quvchilar uning uchun xarakterli bo'lgan qishloq xo'jaligi va sanoat ishlab chiqarishining tuzilgan dastur tabiiy zonalarini o'rganishni shimoldan janubga qarab emas, balki janubdan shimolga tomon olib borishni tavsiya qiladi. Bu o'qitishning muhim tamoyili - „Yaqindan uzoqqa borish“ tamoyili bilan taqozo qilinadi. O'z o'lkasini o'rgana turib, avval o'zining tabiiy, ya'ni eng janubiy zona to'g'risidagi bilimlarni umumlashtiriladi, keyin esa bolalarni o'z atrofidan chetdagi boshqa tabiiy zonalarga olib boriladi. Daftarlarda har bir tabiiy zonani xarakterlovchi yozuvlar qilish, bezak tanlash yoki rasm chizish, o'simlik va hayvonlarning nomlarini yozish va shu kabilarni qilish kerak bo'ladi.

“Vatanimiz bo'ylab sayohat” mavzusini o'rgana turib, o'qituvchi tabiat muhofazasi bo'yicha qonuniy hujjatlar, ularni har bir fuqaro tomonidan bajarilishi zarurligi to'g'risida gapirib berishi kerak. Mavzuda alohida e'tibor inson tomonidan tabiat boyliklaridan oqilona foydalanishiga qaratiladi. Tabiat muhofazasiga oid masalalar tabiatshunoslikning deyarli barcha bo'limlariga daxldor. Mavzuning asosiy masalasi - tabiat muhofazasi to'g'risidagi ilgari sinfdan tashqari ishlarda bayon qilingan ayrim ma'lumotlarni bildirish, tabiat muhofazasi to'g'risidagi ilgari sinfdan tashqari ishlarda bayon qilingan ayrim ma'lumotlarni bildirish, tabiat muhofazasi bo'yicha qanday tadbirlar o'tkazilayotganligina ko'rsatishdir.

Tabiat muhofazasining ma'nosi va ahamiyatini o'quvchilarga ocha borib, o'qituvchi bu mavzuning katta tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanligini e'tiborda tutishi kerak. Tabiat faqat jamiyatning moddiy hayoti uchun boylik olish manbaigina bo'lib qolmasdan, balki xalq ma'naviy boyligining asosi hamdir.

O'qituvchi tabiat muhofazasi va tabiiy boyliklardan ehtiyotkorlik bilan foydalanish to'g'risida qanday g'amxo'rlik qilayotganligini gapirib berishi, o'quvchilarni O'zbekiston Konstitutsiyasida aks ettirilgan tabiat muhofazasi to'g'risidagi qonunlar bilan, O'zbekiston tabiatini muhofaza qilish jamiyatining Ustavi bilan tanishtirib borishi kerak. Bu kichik yoshdagi maktab o'quvchilarning ma'naviy tarbiyasi sistemasida katta ahamiyatga ega. Tabiat muhofazasi to'g'risida g'amxo'rlik bolalarda kompleks tarbiyaning muhim qismi sifatida, vatanparvarlik hissini shakllantirishda, inson va tabiat o'rtasida oqilona o'zaro munosabat o'rnatishda g'oyat katta ahamiyat kasb etadi.

Tabiat muhofazasi bo'yicha amaliy faoliyat bolalarda tabiat boyliklarini himoya qilish hamda ko'paytirishga intilishni rivojlantiradi. Shunga ko'ra ularni qushlar uchun oziqa tayyorlashda qatnashishga, kech kuz, qish va erta bahorda qushlarni boqishga, gul manzarali o'simliklar urug'larini yig'ishga, ularni aholi o'rtasida tarqatishga, ko'kalamzorlarni parvarish qilishga, tuproqni yemirilishdan saqlovchi o'simliklarni o'stirishga jalb qilish kerak.

2.2 Sinf va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda interaktiv o'yinlarni tashkil etish metodikasi

Darsdan tashqari faoliyat tizimi o'qitishning nazariy va amaliy tizimini to'ldiradi. Uning asosiy vazifasi o'quvchilarning o'qishdan tashqari bo'sh vaqti mobaynida o'zini - o'zi tarbiyalash va ijtimoiy foydali mehnat bilan shug'ullanish uchun oqilona taqsimlashga yordam berishdir.

Boshlang'ich ta'limda darsdan tashqari faoliyatni zamonaviy tashkil etish ijodiy jarayon bo'lib, tarbiyachidan chuqur bilim, malaka va xohish talab qilgani kabi o'quvchilardan ham ularning intilishlari va ehtiyojlarini talab etadi².

² Holmatov P. Q. Darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'llash. 13.00.02-Mehnat ta'limi nazariyasi va metodikasi. Ped. Fan. Nomz. Diss.Guliston. 2004. -134 b.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda kasbga yo'naltirish ishlari texnologiyasining funktsional tuzilmasi ijtimoiy ishlab chiqarish munosabatlarining, jamiyatda mavjud kasblar doirasining kengayib, chuqurlashib hamda murakkablashib borishi o'z - o'zidan shaxsga ta'lim berish, dunyoqarishini shakllantirish, kasb tanlashga yo'llash hamda ishlab chiqarish jarayonidagi faol ishtirokining kafolati bo'lgan kasbiy malakalarini shakllantirish jarayoniga nisbatan yangicha samarali yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam bo'luvchi ehtiyojini yuzaga keltiradi.

Ma'lumki, ta'lim tizimi jamiyatda shakllangan muayyan ehtiyoj asosidagi ijtimoiy buyurtmani bajarishga yo'naltiriladi. Ayni vaqtda O'zbekiston Respublikasida barkamol avlod shaxsini shakllantirish, uni kelajak hayotda o'z o'rnini topishi va raqobatbardosh kasb egasi sifatida tarbiyalash talabi ijtimoiy buyurtma sifatida yuzaga kelmoqda. Davr talabi ta'lim oluvchini ta'lim jarayonining sust tinglovchisi bo'lishdan faol ishtirokchisiga aylantirishni taqozo etmoqda.

O'quvchining ta'lim jarayonidagi yetakchilik roli quyidagi pedagogik vazifalarni hal etish imkonini beradi:

- o'quvchida bo'lajak kasbi to'g'risidagi bilimlarni va ma'lumotlarni o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyojini qaror toptirish;
- kasb tanlashga nisbatan ongli yondashuvni shakllantirish;
- mustaqil faoliyat yuritish ko'nikmalarini shakllantirish;
- o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish, nazariy va amaliy bilimlar mohiyatini tahlil etish, ular borasida xulosalar chiqarish, umumlashtirish hamda ularni o'z amaliy faoliyatiga tadbiq etish ko'nikmalarini yuzaga keltirish va takomillashtirish.

O'quvchilarni kasb tanlashga yo'llashda ta'lim shakli, metod va vositalarning ahamiyati katta. Zero, ular o'quvchining imkoniyatlarini yuzaga chiqarish bilim, ko'nikma va malakalarini bo'lajak faoliyat sohasi talablari asosida shakllantirish uchun shart-sharoit yaratib beradi. O'z navbatida o'quvchilarning yosh, psixologik, fiziologik xususiyatlari, bilim darajasi,

dunyoqarashining ko'lamini hamda ularning faolligi samarali, ilg'or, no'anaviy ta'lim shakli, metod va vositalarini tanlash, ulardan maqsadga muvofiq darajada foydalanish uchun turtki bo'ladi.

Ta'lim jarayonining mazmuni asosida ta'limning shakli va metodlari belgilanadi. Ta'lim muassasalari oldida turgan vazifalarning hal etilishi mashg'ulot mazmuni, ta'lim shakli, metodlari hamda vositalarining samaradorligiga bog'liq bo'ladi. Ta'lim shakli, metodlari va vositalari o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash, ularda chuqur bilim dunyoqarashni hosil qilish ishiga xizmat qiladi.

Ta'lim shakli o'qituvchi va o'quvchining belgilangan tartibda, muayyan maqsadga muvofiq ma'lum tartibda tashkil etiladigan faoliyatlarining tashqi ifodasidir. Boshlang'ich sinflarda tashkil qilinadigan darsdan tashqari mashg'ulotlarda qatnashish davri uning umumiy o'rta ta'lim muassasasidagi butun ta'lim davrini qamrab olgan bo'lib, ta'lim jarayonida bosqichma - bosqich mutanosib ravishda amalga oshiriladi.

Ta'lim jarayonining mazmuni asosida ta'limning shakli va metodlari belgilanadi. Ta'lim muassasalari oldida turgan vazifalarning hal etilishi mashg'ulot mazmuni, ta'lim shakli, metodlari hamda vositalarining samaradorligiga bog'liq bo'ladi. Ta'lim shakli, metodlari va vositalari o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash, ularda chuqur bilim dunyoqarashni hosil qilishiga xizmat qiladi³.

Shu o'rinda hozirgi kunda ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llashga qiziqish tobora keng tus olmoqda.

Bunday metodlarni nafaqat dars jarayonida, balki darsdan va maktabdan tashqari mashg'ulotlarda ham qo'llash ta'lim samaradorligi va ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarning o'qish motivini o'stiradi. Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda innovatsion metodlardan foydalanib darslarni tashkil etish uchun avvalo darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarur.

³ Avliyoqulov N. X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. O'quv qo'llanma. -T.: 2001. -68 b.

Dars loyihasini tuzishda o'qituvchi o'zining ish shakllari va o'quvchilarning ko'nikmani egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Metod tanlashda ko'proq interaktiv metodlarga e'tibor qaratish ta'lim samaradorligini oshiradi.

Interaktiv mashg'ulotning asosiy metodlariga: "Aqliy hujum", "Ishchanlik o'yini", "Rolli o'yin", "Munozara", "Taqidiy fikrlash", "Bumerang", "Arra", "Zanjir", "Sinkveyin", "Pinbort", "Muzyorar" va h.k.

SHuni ta'kidlash joizki, interaktiv mashg'ulotlarda shakl va metodlar birgalikda mavjud bo'lib, ularni shartli ravishdagina ajratish mumkin. Interaktiv mashg'ulotlar aniq rejalashtirilgan holda dars maqsadini belgilab, dars loyihasi ishlab chiqilgandan keyingina amalga oshiradi.

Quyida shunday interaktiv metodlardan namunalar keltiramiz:

"Fikriy hujum" metodi. Bu metod bo'yicha ishlash uchun bir necha o'quvchidan iborat guruhlar tuzib, ishonch va ziyatini vujudga keltirish, oshkora muhokama uchun halal beradigan psixologik keskinlikni bartaraf etish zarur. Ushbu metodlar o'quvchilarda fikrlash doirasini kengaytirib, mavjud cheklovni nazardan qochirib turish, fikrlash faoliyati harakatchanligini rivojlantirish, o'quv faoliyatini jadallashtirishga qaratilgan. Maqsadi:

- o'quvchilarni ko'proq jalb etish va ularning bir-biridan o'rganishiga imkon berish;
- o'quvchilarga o'z g'oyalari va fikrlari bilan ko'proq o'rtoqlashish uchun imkon beradi.

Bu metod o'quvchini o'z nuqtai - nazarini isbotlash, himoya qilish, har qanday vaziyatda eng ma'qul yechimni topish muloqot olib borish, himoya qilinayotgan fikrning to'g'riligiga hammani ishontirishga o'rgatadi.

Zamonaviy ta'limni amalga oshirishda pedagogik texnologiya metodlaridan foydalanish katta ahamiyatga ega, shaxs sifatida shakllanishda, har qanday shatoitda ham o'z nuqtai nazariga ega bo'lgan, erkin fikrlovchi inson bo'lishida katta yordam beradi.

O'qituvchi darsga va sinfdan tashqari ishlarning ijodkori, u tayyor texnologiyalarining tayyor ijrochisiga aylanmasligi, pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda o'z yo'lini izlashi va ishtiyoqi bilan faoliyatiga kirishishi lozim.

Bolalarni amaliy faoliyatga yo'naltirish, obrazga kirish, teatrlashtirish, kichik sahnalar qo'yish, bahs munozaralar uyushtirish, savollar qo'ya olish, o'z fikrini erkin ifodalash va shu bilan birga bahs-munozaralar yuritish madaniyatini egallashiga imkon berishi kerak. O'qituvchi o'quvchilarni o'zi bilan teng ishtirokchi hamkor sifatida ko'rishi, bola fikrini hurmat qilishi, eshitishi, ular bilan hisoblashishi, o'z fikrini hukm sifatida emas, o'quvchilar bilan teng darajada o'rta tashlashi mumkin.

Bu holat o'qituvchini loqayd eshituvchiga aylantiradi

Natijada samaradorlik kamaya boradi, mashg'ulotlarning sifati ham pasayadi. Shuning uchun mashg'ulotlarni ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish o'quvchilar uchun qulaylik tug'diradi, ularni passiv tinglovchidan faol ishtirokchisiga aylantiradi, eng sust o'zlashtiruvchi o'quvchilarni ham harakatlantiradi.

Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda o'quvchilarning o'quv va ijod faolliklarini oshiruvchi hamda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligiga kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida boy tajriba to'plagan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar o'ziga xos ahamiyatga egadir. Boshqacha qilib aytganda o'qitish metodi ta'lim oluvchi o'qituvchining o'qitish jarayonidagi o'zaro aloqa shaklidir. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi jarayon aslida o'quvchini u yoki bu bilim, ko'nikma va malakalarini o'zlashtirish maqsadida bog'lab turganligini ko'rsatib turadi.

Xullas hozirgi zamon ilm –fan texnika rivojlanib borayotgan bir paytda ta'lim sohasida ham tub o'zgarishlar sodir bo'lishi tabiiydir.

Interfaol insonning kompyuter bilan o'zaro bog'lanib ishlashiga, inson mashina o'rtasida dialogga o'xshash sifat.

Bunday bog'lanish va dialogga interfaol interaktiv fikrlash va o'quv materialining interaktivligi deyiladi.

Demak, interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilar hozirjavoblikka o'rganadi, ularning lug'at boyligi ko'payadi, ilmiy nazariy bilimni yanada mustahkamlanadi va darsga qiziqishini orttiradi va intilishga olib keladi.

O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishiga qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan bo'lib, bunda o'quvchilarning saviyasi, jamoa xarakteri, sharoitga qarab, ishlatiladigan texnologiya tanlanadi. Masalan, natijaga erishish uchun balki kompyuter bilan ishlash lozimdir, balki film, multimediya va boshqalar kerak bo'lar. Bularning barchasi o'qituvchi va o'quvchiga bog'liq. Shu bilan birga o'quv predmatining o'ziga xos tomonini, joy va sharoitini, asosiysi, o'quvchining imkoniyati va ehtiyojini, hamkorlikdagi faoliyatini tashkil eta olishini hisobga olish kerak. Shundagina kafolatlangan natijaga erishish mumkin.

Boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarida pedagogik texnologiyalarni qo'llash uchun eng avvalo dars turi, maqsadi mavzusiga to'xtatilishimiz tabiiy. Shunday ekan, eng avvalo, darsning texnologik xaritasini tuzib olishimiz darkor, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, o'quvchilarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Uni qay ko'rinishda tuzish o'qituvchining tajribasi, qo'ygan maqsadi, ijodkorligiga bog'liq. Texnologik xarita qanday tuzilgan bo'lmasin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo'lishi, aniq belgilangan maqsad, vazifa va kafolatlangan natija aks etishi lozim. Texnologik xaritaning tuzilishi o'qituvchini darsning kengaytirilgan ishlanmasini tuzishdan, yozishdan xalos etadi, chunki bunday xaritada dars jarayonining barcha qirralari o'z aksini topadi. O'qituvchi o'qitayotgan fanining har bir mavzusi, har bir dars mashg'uloti bo'yicha tuzgan texnologik xaritasi, unga

fanni yaxlit holda tasavvur etib yondashishga, tushunishga, yaxlit o'quv jarayonining boshlanishi va maqsadidan tortib, erishiladigan natijasini ko'ra olishgacha yordam beradi. Ayniqsa, texnologik xaritaning o'quvchilar imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqib tuzilishi, uni shaxs sifatida ta'limning markaziga olib chiqishga va bu bilan o'qitishning samaradorligini oshirishga imkoniyat yaratadi.

O'qitish jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'qituvchidan juda ko'p samarali mahnatni talab etadi. Biz kuzatgan Termiz shahridagi 9-maktabning ilg'or tajribaga ega o'qituvchilar mahorati quyidagi pedagogik texnologiyada o'z ifodasini topdi.

1. Dars mazmunidan kelib chiqish, maqsadning aniqligi. Maqsadga ko'ra sinfdan tashqari ishlarni xilma –xil shakllarda tashkil etish:

1. Ijodiy dars.
2. Ertalik darsi.
3. Bahs.
4. Suhbat.
5. Sayohat.
6. Uchrashuvli sinfdan tashqari ishlar.

2. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga odatlantirish maqsadida kino, televidenie, ma'naviy o'yinlar, mushoiralarning qo'llanishi.

3. O'quvchilarning bilimi, tarbiyalanganlik darajasini aniqlash maqsadida tezkor testlar va reyting kabi pedagogik texnologiyaning o'ziga xos shakllaridan foydalanish. Ayniqsa, o'qituvchining o'z faoliyatiga yangicha yondashishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda, quyida pedagogik texnologiyalar asosida tabiatshunoslik faniga oid sinfdan tashqari ishlar ishlanmasidan namunalar keltiramiz:

HAMJIHATMIZ - ZUKKOMIZ

Maqsadlar:

Ta'limiy: O'quvchilarning tabiatshunoslik, ona tili, o'qish, matematika fanlaridan olgan bilimlarini o'zaro bellashuv asosida aniqlash va mustahkamlash.

Tarbiyaviy: Bolalar o'rtasida do'stlik, o'zaro hurmat, hamjihatlik, ona tabiatga bo'lgan mehr- muhabbat tuyg'usini shakllantirish.

Rivojlantiruvchi: Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish malakalarini rivojlantirish. Ma'naviy ongini o'stirish. O'zaro hamjihat, erkin, mustaqil faoliyatda bo'lish orqali muvaffaqiyatga erishish mumkinligini tushuntirish.

Bellashuv shakli: Musobaqa.

Jihozi: marker, qog'ozlar.

Sinf o'quvchilari ikki guruhga bo'linadi. Musobaqa sharti tushuntiriladi. Ular rioya etishlari lozim bo'lgan "Oltin qoida"lar eslatiladi. O'qituvchi bellashuv shartlari haqida qisqacha ma'lumot berib o'tadi va har ikki guruhga omad tilagan holda bellashuvni boshlaydi.

1 shart

"Aqliy hujum" orqali tezkor savollarga javob berish.

1-guruh uchun savollar:

"Yurt" so'ziga ma'nodosh so'z

toping.

Matematikadan 4 amalni kim yaratgan?

Yer sharida nechta materik bor?

So'z turkumlarini ayting?

"Yomonlar nasibi - el-yurt qarg'ishi". Ushbu parcha qaysi matndan olingan?

Globus nima?

300000 ni 1 ga ko'paytiring.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qachon qabul qilingan?

Xalq og'zaki ijodiga nimalar kiradi?

Shaxs va narsaning rangi, tusi, mazasini bildirgan so'z turkumini ayting.

2-guruh uchun savollar:

Hadis nima?

Bir yil necha kundan iborat?

Undalma qatnashgan gap tuzing.

Yulduzlar turkumini o'rgangan olim kim?

“Zamin” so'ziga ma'nodosh so'z ayting.

“Xo'p hayda” she'ri muallifi?

Konstitutsiya necha bo'lim, necha bob va necha moddadan iborat?

110-20=90. Komponentlar nomini ayting.

Sakradi, o'ynadi, yugurdi. Ushbu so'zlar qaysi so'z turkumiga mansub?

Yer yuzida nechta okean bor?

2-shart.

Maqollarni davom ettiring.

1-guruhga:

Yosh kelsa ishga, qari kelsa

Tinchlik bilan el ko'karar, yomg'ir bilan

Maslahatsiz ish, keltirar

Yaxshi ko'rgan do'stingdan joningni ham

Ona yurtning omon bo'lsa, rangu ro'ying bo'lmas.

Himmating –

Ahdga vafo – baxtga

Ahdi mahkamning – mahkam.

Yigit kishiga ... hunar oz.

Yaxshilik yerda

Mard so'zidan, yo'lbars ... qaytmas.

2-guruhga:

Oltin kumushning eskisi bo'lmas,

ota-onaning...

Ona yerning tuprog'i, ona sutidek

Yurti boyning – o'zi...,

Mehnat qilganning qo'li... .

Bilagi zo'r birni yig`ar, bilimi zo'r

Inson odobi bilan

Mehnatdan kelsa boyluk, turmush–

bo'lar

Hayosiz bo'lma – bo'l. Do'stni yo'qotding – yo'qotding.

Maqsad sari murosa – eng yaxshi...

3-shart

Matematik topshiriq.

1-guruhga:

To'g'ri to'rtburchakning bir tomoni 3 sm, $P=26$ sm.ga teng. To'g'ri to'rtburchakning tomonlarini toping. $P = 26$ sm

1-tomon 3 sm

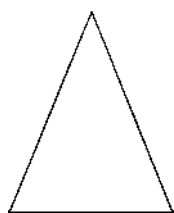
2-tomon ? sm Yechimi:

$3 \cdot 2 = 6$ sm $26 - 6 = 20$ sm $20 : 2 = 10$ sm Javob: 6 sm, 10 sm.

2-guruhga:

Uchburchakning bir tomoni 12 sm. Ikkinchi tomoni birinchi tomonidan 2 marta uzun. Agar

Uchburchakning perimetri 64 sm bo'lsa, uning uchinchi tomonini toping.

Yechish:

$$12 \cdot 2 = 24 \text{ (sm)}$$

$$12 + 24 = 36 \text{ (sm)}$$

$$64 - 36 = 28 \text{ (sm)}$$

Javob: 28 sm

4-shart

Ekran orqali Vatan haqidagi she`rdan parcha o'qib eshittiriladi. Guruhlar esa sheYni qolgan qismini davom ettirishadi va muallifini topadilar.

1-guruh uchun:

Do'stlar mening yurtimni,

O'zbekiston deydilar.

Dong'i tutgan dunyoni,

Bog'u bo'ston deydilar.

(Zafar Diyor, “Serquyosh o'lka”).

Al Beruniy, al Xorazmiy,

Al Farob avlodidan.

Asli nasli balki o'zluk,

Balki Tarxon o'zbekim.

(Erkin Vohidov, “O'zbekim”).

2-guruh uchun:

Buyuk Temur jahon bo'ylab,

O'z dovrug'in solgan tilim.

Mir Alisher bobomlardan,

Meros bo'lib qolgan tilim.

(Tursunboy Adashboyev, “Ona tilim”).

Dehqon desam ko'z o'ngimda,

Jonlanadi saxiy inson.

Dehqon desam ko'z o'ngimda,

Yashnab turar bog'u bo'ston.

(Sulaymon Rahmon, “Dehqon”).

5-shartda bahru bayt aytish bo'yicha o'zaro musobaqalashiladi.

6-shartda o'quvchilar geometrik shakllardan buyum va narsalar yasash bo'yicha o'z mahoratini namoyish etishadi.

Musobaqa yakunida guruhlarning olgan ballari aniqlanadi va e'lon qilinadi.

Eng ko'p bal to'plagan guruh g'olib bo'ladi. Qolgan guruh a'zolari ham turli nominatsiyalar bo'yicha rag'batlantiriladi va ularga esdalik sovg'alari topshiriladi.

TABIATNI ASRASH- OLAMNI ASRASH

mavzusidagi tadbir ssenariysi

1- *Boshlovchi.* Assalom-u alaykum qadrli mehmonlar, aziz ustozlar va bilimga chanqoq zukko o'quvchilar !

2- *Boshlovchi.* Barchangizni 5-iyun Jahon atrof-muhitni muhofaza qilish kuni bilan tabriklaymiz.

1- *Boshlovchi.* Bepoyon Vatanimizning har qarich yeri ,xoh dasht-u chakalakzor bo'lsin,xoh cho'l-u biyobon bo'lsin,barchamiz uchun aziz va muqaddasdir.

O'xshashi yo'q bu go'zal bo'ston,

Dostonlarda bitgan guliston,

O'zbekiston deya atalur

Uni sevib el tilga olur.

1-boshlovchi: Hurmat soʻz navbatini tadbirni ochib berish uchun maktabimiz direktori _____ga beramiz

(Maktab direktori barcha bilan salomlashib tabiat haqida oʻz fikrlarini bildirib oʻtadi)

Maktab direktori: Yer sharining turli mintaqalarida har kuni qandaydir tabiiy ofatlar roʻy berayotgani haqida televizor, radio va gazetadagi xabarlar orqali boxabar boʻlib boramiz. Bilamizki, yillar davomida insoniyat tobora rivojlanib, hozirda misli koʻrilmagan yutuqlarga erishib kelmoqda. Shunday ekan aziz oʻquvchilar bizni boqib kelayotgan aziz tabiatimizni asraylik

Tadbirimiz bellashuv shaklida oʻtkaziladi. Ushbu bellashuvni oqilona boshqarib boruvchi hakamlar hayʼati bilan tanishib olamiz.

(Hakamlar hayʼati bilan bilan tanishtiradi)

1-boshlovchi: bugungi bellashuvning shartlari bilan tanishib olamiz

1-shart Bunda jamoalarimiz oʻz jamoasi tarkibi bilan barchani tanishtirib oʻtadi. Tabiat haqida sheʼrlar va maʼlumotlar bilan bizni xushnud etadi.

2-shart Sahna koʻrinish (Tabiat va uni ifloslantiruvchi omillar koʻrsatib berishlari kerak)

3-shart savol-javob

Har bir shart 10-ballik tizimda baholanadi.

2-boshlovchi: Jamoalarimiz tayyor boʻlishsa ularni sahnaga taklif etamiz.

(Bogʻbonlar va dehqonlar jamoasi)

(Jamoalar sahnaga chiqib oʻz jamoalarini tanishtirishadi.

Va sheʼrlar asosida maʼlumotlar berib oʻtishadi)

1-boshlovchi: jamoalarni oʻz joylariga kuzatib qoʻyamiz 2-shartga tayyorgarlik koʻrgunga qadar navbat musiqiy tanaffusga

1-boshlovchi: 2-sinf oʻquvchisi Jumayeva Mahbubaga

(Sahnada raqs ijro etiladi)

2-boshlovchi: 2-Shartga tayyorlanib boʻlishgan boʻlsa sahnaga taklif etamiz.

1-boshlovchi 2-shartimiz sahna koʻrinish sharti

(Jamoalar chiqib oʻz sahna koʻrinishlarini namoyon qilishadi)

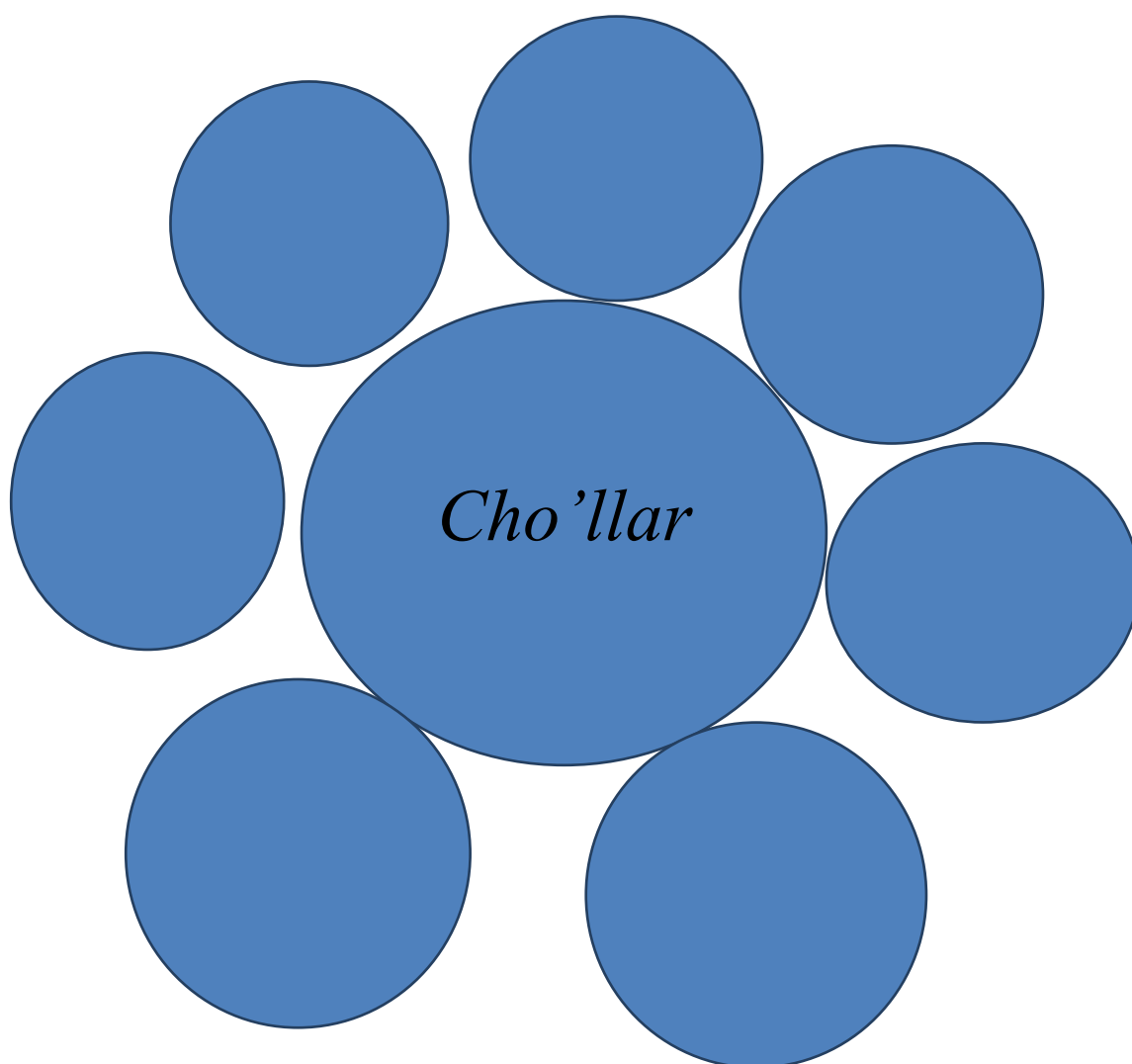
2-boshlovchi: Jamoa a'zolariga rahmat juda ajoyib sahna ko'rinishlari uchun

1-boshlovchi: Navbat 1-sinf o'quvchilariga ular bizga juda ajoyib "Jo'jalar raqsini" tayyorlab kelishgan marhamat tomosha qiling.

2-boshlovchi:Endi navbat biz va siz uchun juda qiziqarli va murakkab bo'lgan savol-javob shartiga

1-boshlovchi marhamat jamoalar sahnaga (savol-javob klaster usulida o'tkaziladi)

2-boshlovchi 1-jamoa O'zbekiston hududidagi cho'llar nomini topishadi 2-jamoa esa tog'lar

Hakamlar hay'ati jamoalarni yozgan javoblarini tekshirib, ularni baholashadi va umumiy ballarni e'lon qiladi. G'olib jamoa estalik sovg'alar bilan taqdirlanadi.

Mamlakatimiz kelajagi bo'lgan yoshlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalashda ta'lim-tarbiyaning uzluksizligini ta'minlash va uni tizim shaklida tashkil etish asosiy masalalardan biridir. Shuningdek, boshlang'ich sinflarda tashkil etiladigan darsdan va sinfdan tashqari mashg'ulotlarga e'tiborni kuchaytirish bilan ham ta'lim-tarbiya jarayonining uzviyligiga erishish mumkin.

Darsdan va sinfdan tashqari ta'lim-tarbiyaviy ishlarda o'quvchilarda ekologik tafakkurni shakllantirish vazifasi faqat bolalarni band qilish emas, balki ancha murakkab, ya'ni ularning darslarda olgan bilimlarini mustahkamlash, milliy qadriyatlarimizga nisbatan qiziqishini uyg'otish, qolaversa, ularning hayotini zavq va shavqqa to'ldirishdan iborat. Xuddi dars jarayonida bo'lgani kabi tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda ham sinf o'qituvchisining vazifasi mas'uliyatli va ahamiyatlidir. Bu mas'uliyat ulardan doimiy ravishda o'z ustida ishlash, ijodiy mehnatni talab qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik tafakkurni shakllantirish faoliyatini tashkil qilishga yo'naltirilgan sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning asosiy xususiyati - o'quvchini ijtimoiy hayotga tayyorlashdan iboratdir⁴. O'quvchi kundalik ishlarining davomi sifatida sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarda bevosita turli mazmundagi suhbatlar, savol-javoblarda qatnashadi, kechalarni tashkil qilishda ishtirok etadi, rollarni bajaradi, tinglaydi, qolaversa, bular orqali bilimi va ma'naviy dunyosi boyib boradi. Ayniqsa, ular bugungi kunda o'quvchilarning milliy merosimizga nisbatan qiziqishlarini o'stirish maqsadida tashkil qilinadi. Har qanday sinfdan tashqari mashg'ulot oldiga turli tarbiyaviy vazifalar qo'yiladi. Ularning har biri o'ziga xos belgilar, bir-biridan farq qiluvchi shakllar, vositalar, ijodiy mehnatni talab qiladi. Sinfdan tashqari ta'lim-tarbiyaviy ishlar o'qituvchilarning yillik ish rejalarida aniq ko'rsatilgan, maqsad va vazifalari belgilangan bo'lishi lozim.

⁴ Avazov Sh. Maktabda ekologik tarbiya. –Toshkent: O`qituvchi, 1992.– 70 b.

Boshlang'ich sinflarda tashkil etiladigan ta'lim - tarbiyaviy ishlar o'quvchilik davri, ya'ni ularning maktab ostonasiga ilk qadam qo'ygan kunlaridan boshlanadi. "Mustaqillik bayrami", "Konstitutsiya kuni", "Alifbo bayramlari", "Navro'z" bayrami, "Gullar", "Mehrjon", "Hosil bayramlari" kabilar shular jumlasidandir. Tarbiyaviy tadbirlar bevosita o'quvchilarda vatanga e'tiqod, tabiatga muhabbat, milliy a`nanalarimizni shakllantirishga xizmat qiladi. Bular uchun xalq og'zaki ijodi, badiiy va ilmiy adabiyot namunalari muhim manba hisoblanadi.

O'quvchilarda ekologik tafakkurni shakllantirish ta'lim-tarbiyaviy tadbirlarni uyushtirishda quyidagi pedagogik talablarga amal qilishi kerak:

- o'quvchining yoshi, ruhiy holatiga mos bo'lishi;
- darsda olgan bilimlarni mustahkamlashga xizmat qilishi;
- aniq maqsad vareja asosida uyushtirilishi;
- tadbirlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida jamoatchilik, uyushqoqlik, o'zaro yordam kabi axloqiy sifatlar tarkib topishi lozim.

Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari mashg'ulotlar quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Tadbirni rejalashtirish.
2. Tadbir yuzasidan o'quvchilarga tushuncha berish.
3. Tadbirni tashkil qilish jarayonida sinf o'quvchilarining barchasi ishtirok etishini ta'minlash.
4. O'quvchilarning imkoniyatlari darajasidan kelib chiqqan holda ishlarni taqsimlash.
5. Tadbirni amalga oshirish.
6. Tadbir natijalarini tahlil qilish va baholash.

Bosqichlarning har biri o'qituvchi tomonidan oldindan chuqur o'rganilgan bo'lishi kerak.

Mazkur ishlarni amalga oshirishda har bir boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishda, eng avvalo, tashkil qilinadigan tarbiyaviy tadbirlarning mazmunini chuqur o'rganishi, uning natijalariga jiddiy e'tibor

berishi va bu bilan o'quvchi shaxsiga ijobiy ta'sir etishga intilmog'i, vatanga e'tiqod, milliy g'urur, vatan ravnaqi uchun xizmat qilish, qolaversa, ona tabiatni asrash kabi sifatlarni yanada rivojlantirish yo'llarini izlamog'i lozim.

Bu kabi tarbiyaviy ishlar natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligi oshadi, dunyoqarashi kengayadi, asosiysi darsda olgan bilimlari mustahkamlanadi, ularning xotirasida uzoq vaqt saqlanib qoladi.

Xuddi shunday ijobiy sifatlarni boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarkib toptirishda ertaliklarning o'z o'rnini bor. Ertaliklar bolalar uchun juda qiziqarli, ta'lim-tarbiyaviy jihatdan muhim ahamiyatga ega bo'lgan vositalaridan biridir. Ertaliklarda deyarli barcha sinf o'quvchilari ishtirok etadi. Ertaliklarga tayyogarlik jarayonining o'ziyoq bolalarda qiziqishni uyg'otadi. Bolalar ertalik munosabati bilan milliy qadriyatlarimiz namunalarini bo'lmish topishmoq, maqol, tez aytishlarni yod oladilar. Kuzatishlar natijalariga asoslangan holda maktablarning aksariyat qismida ertaliklarni o'tkazishga kam e'tibor berilishi aniqlandi. Bu sohadagi talab va istaklarni o'rganib chiqib, boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan bir-necha bor ertaliklar uyushtirish bo'yicha quyidagi tavsiyalarni keltirish mumkin.

- ertalikning mavzusini tanlash va mavzu yuzasidan materiallar to'plash;
- ertalikning dasturini tuzish;
- ertalikka mehmonlar taklif etishni rejalashtirish;
- ertalik o'tkaziladigan joyni aniqlash va bezash;
- ertalikni muvaffaqiyatli o'tkazish va qatnashchilarni rag'batlantirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan "Navro'z bayrami", "Mehrjon bayrami", "Gullar bayrami", "Alifbo bayrami", "Oltin kuz" va boshqa ertaliklarni uyushtirish mumkin.

"Navro'z" - o'zbek xalqining tabiat, yer va uning in'omlariga bo'lgan muhabbatining o'ziga xos mujassamligidir. Shunga ko'ra, o'zida nihoyatda katta tarbiyaviy imkoniyatni mujassamlashtiradi hamda insonlarda mehnatsevarlik, insonparvarlik, o'zaro hurmat, muhabbat, ezgulik, adolat, do'stlik kabi ijobiy

fazilatlarni mustahkamlashga imkon yaratadi. “Navro‘z” O‘zbekistonda bahor va mehnat bayrami hisoblanib, bahor faslining boshlanishida o‘tadi. Chunki, bu paytda dehqonlar yerga dastlabki urug‘ni qadashadi, mevali va manzarali daraxt ko‘chatlarini o‘tqazishadi. Qisqasi yerni bezashga harakat qilishadi, toki bu ijobiy ishlar insonlarga ezgulik keltirishiga, ularning qalbida ishonch va umid tuyg‘ularining shakllanishiga olib keladi.

Ushbu ibratli ishlarga yoshlarni ham jalb etish, ularda ekologik ong vadunyoqarashning shakllanishiga, insoniylik, vatanparvarlik, mehr-oqibatli bo‘lish kabi his-tuyg‘ularning tarkib topishiga olib keladi. Ayniqsa, biz suvlarni toza saqlash, undan tejamkorlik bilan foydalanish, havoning musaffoligiga erishish, tuproq, o‘simlik, hayvonot dunyosini muhofaza qilish kabi tadbirlarni hayotiy ehtiyojimizga aylantirishimiz lozim⁵.

Ekologik tarbiyaning asosiy maqsadi har bir insonga tabiatsiz, tabiiy boyliklarsiz yashab bo‘lmasligini singdirishdan iboratdir. Inson tabiiy zaxiralarning tuganmas, cheksiz emasligi va qachonlardir tugashini bilishi kerak. Shu bois, ulardan tejamkorlik bilan foydalanish zarur. Bu esa yoshlarda axloqiy me‘yorlarga rioya etish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Zero, inson o‘zining mehr-muhabbati bilan tabiatni muhofaza qilishi, unga yordam bera olishi mumkinligini anglab yetishi lozim. Shundagina ekologik falokatning oldi olinadi, insoniyat bu xavf-xatardan omon qoladi. Ekologik muammolarni hal etish uchun uzluksiz ta‘lim tizimida yoshlarning ekologik madaniyati va dunyoqarashini shakllantirish zarur. Yurtimiz go‘zalligi, ozodaligi, tozaligi va obodonligiga o‘z hissamizni qo‘shish - bizning maqsadimizdir. Shundan kelib chiqib barchamizda ekologik madaniyat va dunyoqarashni tarkib toptirish o‘ta muhim vazifadir. Aslini olganda, bu vazifalar har birimizning yuksak insoniylik va ma‘naviy burchimiz ekanligini anglab yetmog‘imiz, tabiat, uning resurslarini asrab-avaylashga hamda ulardan oqilona foydalanishni hayotiy ko‘nikmamizga aylantirishimiz lozim.

⁵ Ziyomammedov B. Ekologiya va ma‘naviyat. – Toshkent: Mehnat, 1997. -95 b.

Axir, bolalar o‘sib kelayotgan yosh avlod hisoblanadi, kelajagimiz taqdiri ularga bog‘liq. Tabiatga mehr, unga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish kerakligini singdirish har birimizning burchimiz.

Xulosa shuki, o‘quv jarayonida samaradorligini, kafolatini ta‘minlashning yagona yo‘li ta‘lim oluvchining shaxsiy faolligiga erishishidir. Buning uchun ta‘lim-tarbiya jarayonida, xususan, boshlang‘ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarida pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llash maqsadga muvofiqdir.

2.3. Pedagogik tajriba- sinov ishlari va ularning natijalari

Tadqiqot ishlari quyidagi tashkiliy vazifalarni hal etish asosida olib borildi:

1. Tajriba - sinov maydonini belgilash.
2. Tajriba va nazorat sinflarini belgilash asosida sinaluvchi o'quvchilar sonini aniqlash.
3. Boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarining samaradorligini oshirishga oid maxsus metodikani ishlab chiqish.

Tajriba - sinov maydoni sifatida Uzun tumani Davlat 6-ixtisoslashtirilgan umum ta'lim maktabining 3-„a” 3-„b” va 4- „a”, 4-„b” sinflari belgilab olindi.

Unda o'quvchilarning tabiatshunoslik o'quv fanidan o'zlashtirish darajasiga qarab 3-„a” va 4-„a” sinflari tajriba sinfi, 3-„b” va 4-„b” sinflari esa nazorat sinflari deb nomlandi. Tanlangan tajriba sinfi o'quvchilariga tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarida mavzular pedagogik texnologiyalarga asoslangan holda dars o'tildi. Pedagogik tajriba - sinov ishlari ikki bosqichda olib borildi.

Boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlari samaradorligini aniqlash maqsadida bir-biriga muqobil bo'lgan ikki guruh shakllantirildi. Tajriba – sinov ishlarini olib borishda amaliy faoliyat jarayonida quyidagi vazifalar hal etildi:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiat haqidagi bilimlari va ularning darajasini aniqlash.
2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiat haqidagi bilimlarni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlarini o'rganish.
3. Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarda ilg'or pedagogik texnologiyalarning boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiat haqidagi bilimlarni shakllantirishga xizmat qilishi haqidagi g'oyaga asoslanuvchi metodika samardorligini tajriba-sinov asosida aniqlash.

Nazorat ishlari muayyan mezonlarga tayangan holda uch bosqichda yo'lga qo'yildi. Jumladan:

- anketa so'rovlari bo'yicha o'quvchilarning javoblari: „ Ijobiy “ va „salbiy” tarzida baholab boriladi;
- test so'rovlari bo'yicha o'quvchilarning javoblari: „ to'g'ri” va „ noto'g'ri” tarzida baholab borildi;
- suhbatlar asosida o'quvchilar va dars faoliyatini o'rganishda ularning tabiat haqidagi bilimga intilishlari: „ ijobiy, barqaror” va „salbiy, beqaror” tarzida baholab borildi.

Yuqorida qayd etilgan nazorat ishlari bo'yicha o'quvchilar bilimlarining umumiy holati esa quyidagi uch daraja bilan belgilandi:

1. Yuqori daraja - tabiatni bilishga bo'lgan ehtiyoj mavjud, tabiatni bilish yo'lida amaliy faoliyatni tashkil etishga intiladilar va bu intilish barqaror, chuqur va doimiy, o'quv topshiriqlarini bajarishga nisbatan mas'uliyatli yondashadilar, fan asoslarini chuqur o'zlashtirganlar.

2. O'rta daraja – tabiatni bilishga bo'lgan ehtiyoj mavjud, o'qituvchi rahbarligi ostida tabiatni bilish yo'lida amaliy faoliyatni tashkil etadilar, tabiatni bilishga bo'lgan intilishlari bir qadar barqaror va doimiy, biroq o'quv topshiriqlarini bajarishga nisbatan mas'uliyatli yondasha olmaydilar, fan asoslarini yetarli darajada o'zlashtirganlar.

3. Past daraja – tabiatni bilishga bo'lgan ehtiyoj mavjud emas, tabiatni bilish yo'lida amaliy faoliyatni tashkil etishga intilmaydilar, tabiatni o'rganishga bo'lgan intilishlari goho ko'zga tashlanadi, biroq u beqaror, sayoz va vaqtinchalik, o'quv topshiriqlarini bajarishda mas'uliyatli yondasha olmaydilar, fan asoslarini qoniqarsiz o'zlashtiradilar.

Tajriba – sinov yakunida suhbat, so'rov va test metodlari orqali shu narsa aniqlandiki, tajriba sinflarining o'quvchilari o'simliklar, ularning turlari, ahamiyati, ko'payishi, oziqlanishi borasidagi savollarga tajriba avvalidagiga qaraganda ijobiy javob qaytargan bo'lsalar, nazorat sinflari o'quvchilarining javoblarida keskin o'zgarishlar ko'zga tashlanmadi.

O'quvchilarning tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarda o'tkazilgan tadbirlaridagi bilimlarni o'zlashtirganlik ko'rsatgichlari quyidagicha bo'ldi:

2.3.1-jadval

Birinchi bosqich pedagogik tajriba - sinov natijalari

Sinflar	O'quvchilar soni	Javoblar Yuqori	soni darajalarda	
			O'rta	(tajriba yakunida) Past
3 „a” – sinf (tajriba-sinfi)	25	8	13	10
3 „b” -sinf (nazorat sinfi)	26	10	15	5

Tajriba sinflarining o'quvchilari o'lkamiz tabiati borasidagi savollarga suv havzalari, tog', cho'l va adir zonalari haqida yetarli darajada ma'lumotga ega bo'lganliklarini ko'rsatgan bo'lsalar, nazorat sinflari bu o'rinda ham ijobiy o'zgarishlarni aks ettira olmadilar. Har ikki guruhdan o'quvchilar suv havzalari, tog', cho'l va adirlar tabiati haqidagi ma'lumotni to'g'ri qayd eta oldi (2.3.1 – jadval).

2.3.2-jadval

Birinchi bosqich pedagogik tajriba - sinov natijalari

Sinflar	O'quvchilar soni	Javoblar Yuqori	soni darajalarda	
			O'rta	(tajriba yakunida) Past
4 „a” – sinf (tajriba-sinfi)	28	8	13	10
4 „b” -sinf (nazorat sinfi)	28	10	15	5

O'tkazilgan tajribalarga asosan, tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarni samarali tashkil etishda quyidagi afzalliklar mavjudligini kuzatdik:

- Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarni samarali yo'lga qo'yish foydalangan holda o'qitish o'quvchilarni tez va samarali bilim olishga imkon yaratdi;

- Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarda nazoratchi, rahbar va maslahatchi sifatida qatnashishi va topshiriqlar o'quvchilarga mustaqil ish shaklida berilib, mashg'ulot o'tkazishga erishildi;

- Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarda o'qituvchilarning ilg'or pedagogik texnologiyalar yordamida o'quvchilar bilimni tez va samarali nazorat qilishiga imkon yaratildi;

- Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarda o'qituvchiga nazariy va amaliy mashg'ulotlarda o'zining xohishi bo'yicha hajmi kichik, tarkibi o'ta muhim bo'lgan materiallarni yetkazishga erishildi;

- o'quvchining darsdan tashqari vaqtda bilimni chuqurlashtirishga imkon berilishi aniqlandi;

- o'quvchilarning qisqa vaqt davomida mavzu bo'yicha har tomonlama va chuqur bilim olish imkoniyatlari yaratildi.

- 3-4 sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlari samaradorligini oshirishda ilg'or pedagogik texnologiyalar orqali unda qo'llaniladigan metod va vositalar aniq loyihalandi hamda kafolatlangan pirovard natijaga erishish imkoniyati yaratildi.

Tahliliy ma'lumotlarga asoslanib boshlang'ich sinflarda tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari mashg'ulotlarda noan'anaviy metodlardan foydalanish atroflicha yo'lga qo'yilganligi aniqlandi.

Tabiatshunoslikni o'qitishda o'quvchilarning bilim darajalari, tasniflari quyidagicha topshirildi:

Aksariyat boshlang'ich sinflarda tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari mashg'ulotlar o'tkazishda pedagogik texnologiyalarga asoslangan metodlardan foydalanish atroflicha yo'lga qo'yilmagan.

Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari mashg`ulotlarni tashkil etishda noan'anaviy metodlardan samarali foydalanmaslik o`quvchilarda mustaqil bilim olish bo'yicha nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalari yetishmaydi.

Shu bois, yuqorida keltirilgan kamchiliklar:

- Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari mashg`ulotlarni tashkil etishda e'tiborsizlikka yo'l qo'yilganligi o`quvchilarning ijtimoiy aloqalarda faol bo'la olmasligiga, tabiat bayramlari haqidagi tasavvurlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi;

- Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari mashg`ulotlarni muntazam tashkil etmaslik nazariya bilan amaliyot uzviyligini tushuntirishni qiyinlashtiradi.

Tanlangan tajriba va nazorat sinflarida Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari mashg`ulotlarda an'anaviy va noan'anaviy metodlar asosida o'qitish yo'lga qo'yildi. Olingan ma'lumotlar taqqoslanib tahlil qilingandan keyin ularda statistik farq borligi aniqlandi.

Quyidagi jadvalda tanlangan tajriba va nazariy sinflarida Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari mashg`ulotlar bo'yicha o'tkazilgan ikkinchi bosqich pedagogik tajriba - sinov natijalari ko'rsatilgan.

2.3.3jadval

Ikkinchi bosqich pedagogik tajriba - sinov natijalari

Sinflar	O'quvchilar	Javoblar	Soni darajalarda	(tajriba yakunida)
	soni	Yuqori	O'rta	Past
3 „a”- sinf (tajriba-sinfi)	31	12	15	3
3 „b”-sinf (nazorat sinfi)	30	7	10	13

2.3.4-jadval

Ikkinchi bosqich pedagogik tajriba - sinov natijalari

Sinflar	O'quvchilar	Javoblar	soni darajalarda	(tajriba yakunida)
	soni	Yuqori	O'rta	Past
4 „a” – sinf (tajriba-sinfi)	31	13	16	2
4 „b” -sinf (nazorat sinfi)	30	6	12	12

Ilmiy izlanishlar natijasida ishlab chiqilgan tavsiyalar va senariylar asosida uyushtirilgan tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari mashg'ulotlarning tajriba - sinov ishlari kutilgan samarani berdi.

Bunday sinfdan tashqari ishlar boshlang'ich ta'limda tabiatshunoslik sinfdan tashqari ishlariga bo'lgan qiziqishlarini oshirdi, ularda bilimlarni o'zlashtirishga ishtiyoq uyg'otib, mustaqil fikrlash qobiliyatlarining shakllanishiga yaqindan yordam berdi.

Ikkinchi bob yuzasidan xulosa

Boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarida ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish dars samaradorligiga erishishning muhim garovi hisoblanadi

1. Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarda pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarda nazariy bilimlarni amaliyotga bog'lay olish ko'nikma va malakalari tarkib topadi.

2. Boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarida o'quvchilarga ta'lim- tarbiya berish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish fanlarga nisbatan qiziqishini oshiradi.

3. Boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarning samaradorligini oshirish, beriladigan bilimlar saviyasini ko'tarish, nazariy bilimlarni hayot bilan bog'lab olib borish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llab, boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlar o'tish o'quvchilarda tabiatshunoslikdan bilimlarni o'zlashtirishga yanada qiziqish uyg'otadi, ular bilimini mustahkamlashga yordam beradi.

4. Tabiiy sharoitlarda kuzatishlarni olib borish, kichik amaliy tajribalarni o'tkazish, bu kabi tajribalarni tizimli ravishda amalga oshirish, muammoli vaziyatlarni yaratish hamda mazkur o'rinlarda o'quvchilarning mustaqilliklarini ta'minlash, ularni o'z fikrlarini erkin bayon etishga rag'batlantirish ularda nafaqat onglilikni shakllantiradi, balki mavjud bilim darajasini oshiradi, uni mustahkamlaydi va barqarorlashuviga olib keladi. Natijada o'zlashtirish va sifat samaradorlikka erishiladi.

5. Tajriba va nazorat guruhlarini orqali tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlar asosida ta'lim sifati samaradorligini oshirishdagi ko'rsatkichlarning matematik - statistik tahlili maxsus metodikaning samaradorligini tasdiqladi. Boshlang'ich sinf tabiatshunoslik sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish va o'tkazishda pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda talim samaradorligiga erishish darajasi va uning sifati tadqiqotni olib

borishdan ko'zlangan maqsad, belgilangan vazifalarning to'laqonli bajarilganligidan dalolat beradi.

6. Boshlang'ich sinf tabiatshunoslik sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish, ayniqsa, "Qushlar bayrami", "Gullar bayrami", "Tabiatni asraylik", "Ona tabiat", "Qushlar bizning do'stimiz" kabi mavzulardagi bayram tadbirlarini tashkil etish o'quvchilarda ona tabiatga muhabbat tuyg'ularini shakllantiradi.

UMUMIY XULOSA VA TAVSIYALAR

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarga bo'lgan munosabatlari mazmunini o'rganish, bu boradagi bilim darajasini aniqlashga yo'naltirilgan harakat muammoning nazariy va amaliy yechimlari to'la hal etilmaganligini ko'rsatdi. O'quvchilar faoliyatini bevosita va bilvosita kuzatish ularda tabiat haqidagi bilimlar mavjud, biroq uning chuqur va barqaror xususiyatga ega emasligidan dalolat berdi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan tabiatshunoslik bilimlarining chuqur va puxta o'zlashtirilishi ularda tabiat haqidagi bilimlarning shakllanganligiga bog'liq. Bu g'oya boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiat haqidagi bilimlarni shakllantirish masalasini dolzarb pedagogik muammo sifatida asoslashga imkon beradi.

Pedagogik tajriba - sinov ishlarining izchil, uzluksiz va tizimli olib borilishi boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiat haqidagi bilimlarni shakllantirish borasida samaradorlikka erishishimizga zamin yaratdi. Tajriba va nazorat guruhlariga jalb etilgan o'quvchilarda shakllangan tabiat haqidagi bilimlarni ifoda etuvchi ko'rsatgichlarning matematik- statistik tahlili maxsus metodikaning samaradorligini tasdiqladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida shakllangan tabiat haqidagi bilim darajasi hamda uning sifati tadqiqotni olib borishda ilgari surilgan ilmiy farazlarning to'g'ri ekanligidan dalolat beradi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlari ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilsa, (sub'ekt) munosabati o'rnatiladi. Natijada qo'rquv, hadiksirash, ishonchsizlik chekinadi, o'quvchi uchun tenglik, erkinlik vaziyati, o'ziga ishonchlilik tug'iladi. O'quvchining o'z kuchi, imkoniyatini ochishga sharoit yaratib, ochilmagan qirralari ochiladi, o'qishga havasi, zavqi ortadi.

Kichik bo'lsada, o'quvchining ilg'orlik sari qo'yilgan har bir qadami yutuq deb qaralsa, u o'quvchini yangilik sari yetaklaydi, uning mustaqil fikr

yuritish qobiliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, faolligini, o'qishga ma'suliyatini oshiradi.

Jumladan:

- bu kabi tarbiyaviy ishlar natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligi oshadi, dunyoqarashi kengayadi, asosiysi darsda olgan bilimlari mustahkamlanadi, ularning xotirasida uzoq vaqt saqlanib qoladi;

- Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik tafakkurni shakllantirish faoliyatini tashkil qilishga yo'naltirilgan sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning asosiy xususiyati – o'quvchini ijtimoiy hayotga tayyorlashdan iboratdir;

Boshlang'ich sinf tabiatshunoslik sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etishga oid quyidagi **tavsiyalar** belgilanadi:

- „ tabiatshunoslik’’ o'quv predmeti mazmunida tabiat qo'yniga ekskursiyalar uyushtirish va tabiiy sharoitlarda kuzatishlarni yo'lga qo'yish, o'quvchilarda kichik amaliy tajribalar, ilmiy tadqiqotlarni olib borish ko'nikmalarini shakllantirishga imkon beruvchi topshiriqlarning o'z aksini topishini ta'minlash;

- Boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarda tabiat haqidagi bilimlarni shakllantirishda fanlararo o'zaro aloqadorlik va bog'liqlikning yuzaga kelishiga alohida e'tibor qaratish;

- tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini keng tadbiiq etish;

- tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarida o'quvchilarni baholashda o'z - o'zini nazorat qilish va mustaqil ta'limni rivojlantirish;

- tabiatshunoslikka oid multimedia va video vositalaridan foydalanib, tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarida samaradorligini oshirishga keng yo'l ochish;

- tabiatshunoslikdan o'quvchilar bilim va ko'nikmalarini shakllantirishda ta'limning interfaol metodlaridan foydalanishni muntazam amalga oshirish;

- o'quvchining mustaqil ta'lim, bilim va ko'nikmalar olishiga erishish;

- tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarni zamonaviy axborot texnologiyalari asosida tashkil etishga erishish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – T. O'zbekiston, 1992.
2. O'zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: 1997. – 29-b.
3. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. –T: sharq nashriyot – matbaa konserti, 1999.-64 b.
4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008. -52-b
5. Mirziyoyev Sh.M . Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: O'zbekiston, 2017. 103 - b.
6. Avliyakov N.X. Zamonaviy o’qitish texnologiyalari. O’quv qo’llanma. – T.: 2001. – 68 s.
7. Avliyakov N.X. Prakticheskie osnovy modul’noy sistemy obucheniya i pedagogicheskoy texnologii. O’quv qo’llanma – Buxara: 2001. - 99 s.
8. Avazov Sh. Maktabda ekologik tarbiya. –Toshkent: O`qituvchi, 1992.– 70 b.
9. Holmatov P. Q. Darsdan tashqari mashg`ulotlar jarayonida o`quvchilarni kasb-hunarga yo`llash. 13.00.02-Mehnat ta`limi nazariyasi va metodikasi. Ped. Fan. Nomz. Diss.Guliston. 2004. -134 b.
10. Bahramov A. “Tabiatshunoslik”darsligi 3-sinf.T:.“Cho’lpon” nashriyoti. 2014. .-72 b.
11. Bahramov A. Va boshqalar. “Tabiatshunoslik.”darsligi 4-sinf. T:.. “Sharq” nashriyoti 2014.-88 b.
12. N. Mamadinova, M. Ahmedova. “Atrofimizdagi olam” 1-sinf darsligi. “Sharq” nashriyoti. 2017-yil.
13. Belouxin D.A. Osnovy lichnostno-orientirovannoy pedagogiki. -M.: Voronej, 1997. – 92 s.

14. Bondarevskaya Ye.V. Gumanitarnaya paradigma lichnostno-orientirovannogo obrazovaniya // Pedagogika. – 1997. - №4. – S.11-14.
15. Borodina N.V., Samoylova Ye.S. Modul'naya texnologiya v professional'nom obrazovanii: Uchebnoe posobie. - Yekaterinburg.: UGPPU, 1998. -27 s.
16. Davletshin M.G. Modul'naya texnologiya obucheniya. – T: TGPU, 2000.
17. Egamberdieva N.M. Madaniy-insonparvarlik yondashuvi asosida bo'lajak o'qituvchilarni shaxsiy va kasbiy ijtimoiylashtirish. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2009. – 135 b.
18. Ishmuhammedov R. Pedagogik mahoratni shakllantirishning mazmuni va yo'llari. Xalq ta'limi j., 1997.
19. Mavlonova R.A., Raxmonqulova N. “Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi” T.: Ili-Ziyo 2009 y.
20. Maxmutov M., Ibragimov G.I., Ushakov M.A. Pedagogicheskie texnologii, razvitie myshleniya uchashixsya. – Kazan': 1993 – 88 s.
21. Nazarova T.S. Pedagogicheskie texnologii novyy etap evolyutsii. – M.: Pedagogika. 1997. - S. 20-26.
22. Nishonaliyev U. N. Modul'nye pedagogicheskie texnologii.- Professional'noe obrazovanie. M: 2002. - № 14. - S. 10-12.
23. Pedagogika: pedagogicheskie teorii, sistemy texnologii. Pod red. Smirnova M: Izdatel'skiy tsentr “Akademiya”, 1999. - 544 s.
24. Pedagogicheskaya texnologiya / Pod red. Kukushkina V.S. – Seriya “Pedagogicheskoe obrazovanie” - Rostov. Izdatel'skiy tsentr Mart, 2002. -320 s.
25. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. – T.: Ta'lim markazi, 1999. – 55 b.

26. Sayidaxmedov N. Pedagogik amaliyotda yangi texnologiyalarni qo'llash namunalari. –T.: RTM, 2000. – 46 b.
27. Saliyeva Z. Pedagogika kollejlari o'quv jarayoniga ta'limiy texnologiyalarni tatbiq etish. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2009. – 48 b.
28. Ziyomuxammedov B, Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish “Ekologiya va ma'naviyat” Toshkent “Mehnat” 1997.-110 b.
29. Batyshava S.Ya., SHaparinskiy S.A. Основы профессиональной педагогики. – M.: Vysshaya shkola, 1977. – 504 s.

ILOVALAR

"Mehrjon bayrami"

MyShared

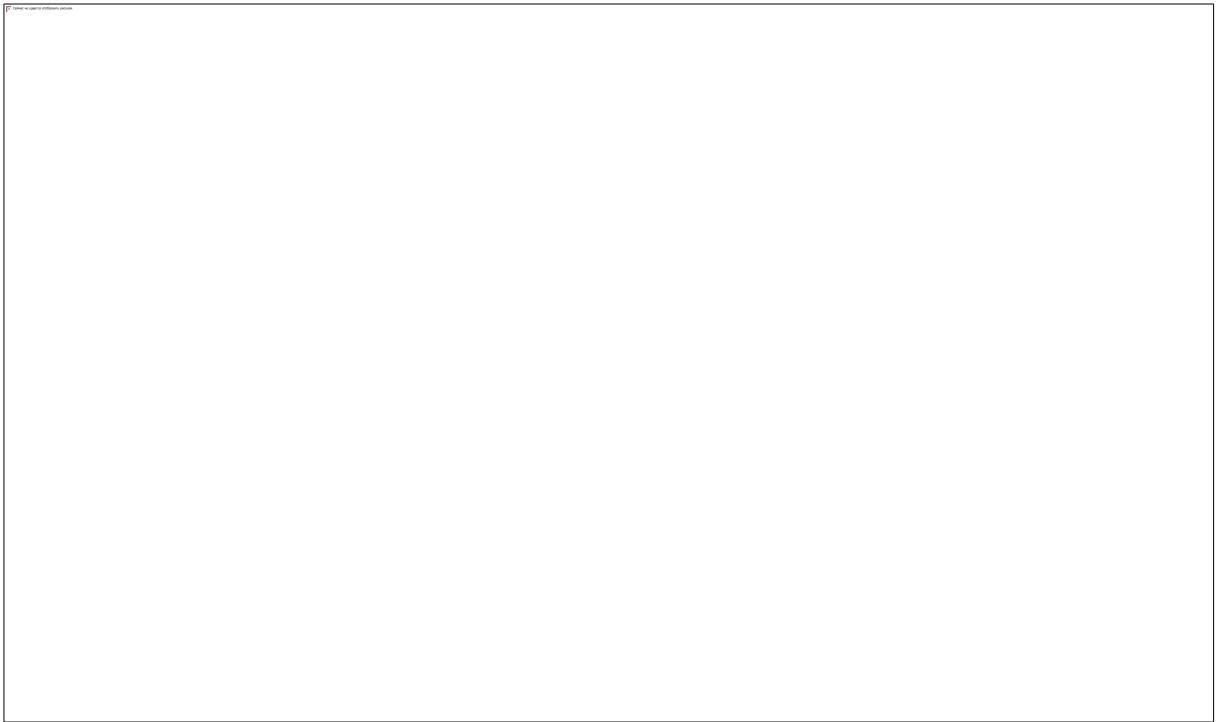
1-rasm. Mehrjon bayramidagi ko`rgazmali qurollar

2-rasm. Mehrjon bayramidagi ko`rgazmali qurollar

3-rasm. Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlar. Ijtimoiy foydali ish.

4-rasm. “Qushlar bizning do`stimiz”

Pedagogik tajriba-sinov davridan lavhalar

5-rasm. Tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlar. To`garak jarayonidan lavhalar

6-rasm. O`quvchilar bilimini nazorat qilish va rag`batlantirish jarayoni

7-rasm. To`garak jarayonidan lavhalar. Qo`shimcha adabiyotlar bilan ishlash jarayoni.

8-rasm. To`garak jarayonidan lavhalar. Ko`rgazmali qurollar namoyishi